

Шкільна бібліотека

д'Ервільї

ПРИГОДИ

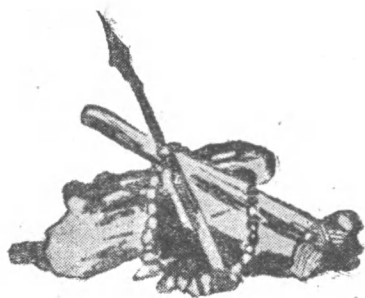
ДО ІСТОРИЧНОГО ХЛОПЧУКА

Державне видавництво «Молодь»

д'ЕРВІЛЬЇ

ПРИГОДИ
ДОІСТОРИЧНОГО
ХЛОПЧИКА

Малюнки Є. ЛУЧЕНКА

*Державне видавництво
дитячої та юнацької літератури України
„МОЛОДЬ“
Київ 1948*

Розділ I

НА БЕРЕЗІ РІКИ

Холодного, похмурого і дощового ранку на березі великої ріки сидів маленький дев'ятирічний хлопчик.

Могутній потік невтримно мчав уперед; жовті хвилі несли купи гілля і трави, вирвані з корінням дерева і величезні крижини з вмерзлим у них важким камінням.

Хлопчик був сам: Він сидів навкарачки перед в'язкою щойно нарізаного очерету. Його худеньке тіло звикло до холоду; він не звертав ніякої уваги на жахливий гук і гуркіт крижин.

Положисті береги ріки густо поросли високим оче-

ретом, а трохи далі здіймалися, ніби високі білі стіни, розмиті рікою стрімкі кручі крейдяних горбів.

Пасмо цих невисоких, вкритих непроглядними лісами, гір губилося в далечині, в туманному і голубуватому сутінку.

Недалеко від хлопчика, на схилі, трохи вище від того місця, де ріка обмивала горб, зяяла, ніби велетенська роззявлена паща, широка чорна діра, що вела в глибоку печеру.

Тут дев'ять років тому народився хлопчик. Тут-таки здавна жили і предки його предків.

Тільки через цю темну діру входили й виходили суворі мешканці печери, через неї вони впускали повітря і світло; через неї виходив з печери дим від вогнища, що невтомно підтримувалося вдень і вночі.

Коло підніжжя зяючого отвору лежало величезне каміння, що заміняло людям сходи.

На порозі печери показався високий, сухорлявий старик із засмаглою зморшкуватою шкірою. Його довге сиве волосся було підняте і зв'язане жмутком на тім'ї. Старик весь час кліпав червоними повіками, запаленими від диму, що завжди наповнював печеру. Він підняв руку і, прикривши долонею очі під густими, навислими бровами, поглянув у напрямі ріки. Потім він крикнув:

— Крек! — Цей хрипкий уривчастий вигук схожий був на крик хижого птаха.

«Крек» означало «птаховлов». Хлопчик дістав таке прізвисько не дарма: з самого дитинства він відзначався незвичайною спритністю в нічному полюванні на птахів; він ловив їх сонних у гніздах і, торжествуючи, приносив до печери. Бувало за такі успіхи його нагороджували

в обід чималим шматком сирого кісткового мозку — почесної страви, призначуваної, звичайно, для найстарших та батьків родини.

Крек був гордий із свого прізвиська; воно нагадувало йому про нічні подвиги.

Хлопчик обернувся на вигук, миттю схопився з землі і, взявши в'язку очерету, побіг до старого.

Коло камінних сходів він поклав свій оберемок, підняв на знак пошани руку до чола і промовив:

— Я тут, Найстарший! Чого ти від мене хочеш?

— Дитино, — відповів старий, — усі наші ще до схід сонця пішли в ліси полювати на оленів та широкорогогих биків. Вони повернуться лише надвечір, бо — запам'ятай це — дощ змиває сліди тварин, знищує їх запах і збиває жмутки вовни, яку вони залишають на гіллі і шкарубких стовбурах дерев. Мисливцям доведеться багато попрацювати, перше ніж вони зустрінуть здобич. Отже, до самого вечора ми зможемо робити свої справи. Залиши свій очерет. Його в нас досить для стріл, але мало камінних наконечників, добрих різців і ножів: усі вони потупилися, пощербилися й поламалися.

— Що ж ти звелиш мені робити, Найстарший?

— Разом з братами і зі мною ти підеш уздовж Білих горбів. Ми запасемося великими кременями; вони часто трапляються коло підніжжя прибережних круч. Сьогодні я відкрию тобі таємницю, як їх обтісувати. Вже пора, Крек. Ти виріс, ти дужий, вродливий і гідний носити зброю, зроблену власними руками. Почекай мене, я піду по інших дітей.

— Слухаю і підкоряюсь, — відповів Крек, схильючись перед стариком і ледве стримуючи свою радість.

Старий пішов до печери, звідки раптом пролунали чудні гортанні вигуки, схожі швидше на крики сполоханих молодих тварин, ніж на людські голоси.

Старик назвав Крека вродливим, великим і дужим. Він, мабуть, хотів підбадьорити хлопчика: насправді ж Крек був малий, навіть дуже малий, і дуже худорлявий.

Широке обличчя Крека було червоне від загару, над лобом стирчало рідке руде волосся, масне, сплутане, все в попелі і смітті. Не дуже вродлива була ця злиденна первісна дитина. Але в очах Крека світився живий розум; його рухи були спритні і швидкі.

Він прагнув швидше вирушити в путь і нетерпляче бив об землю широкою ступнею з великими пальцями, а всією п'ятірнею тяг себе за губи.

Нарешті старий вийшов з печери і став спускатися високими камінними сходами з моторністю, дивною для його похилих літ. За ним сунула ціла орда хлопчиків-дикунів. Всі вони, як і Крек, були ледве прикриті від холоду нужденними плащами із звірячих шкір.

Найстарший з них — Гель. Йому вже минуло п'ятнадцять років. Чекаючи того великого дня, коли мисливці, нарешті, візьмуть його з собою на полювання, він устиг прославитись як незрівнянний рибалка.

Найстарший навчив його вістрям кременного уламка вирізувати з черепашок смертоносні гачки. Саморобним гарпуном із зазубленим кістяним наконечником Гель здобував навіть величезних лососів.

За ним ішов Рюг вухатий. Якби в ті часи, коли жив Рюг, людина вже приручила собаку, про Рюга неодмінно сказали б: «У нього собачий слух і нюх».

Рюг по запаху дізнавався, де в густому чагарнику

поспіли плоди, нюхом чув, де показалися з-під землі молоді гриби; з заплющеними очима розпізнавав він дерева по шелестінню їхнього листа.

Найстарший дав знак, і всі вируцили в путь. Гель і Рюг гордо виступали попереду, а за ними серйозно і мовчки йшли всі інші.

Всі маленькі супутники старика несли на спині корзини, грубо сплетені з вузьких смужок деревної кори; одні тримали в руках коротку палицю з важкою головою, інші — списа з камінним наконечником, ще інші — щось подібне до камінного молотка.

Вони йшли тихо, ступали легко й нечутно. Недарма старики завжди казали дітям, що їм треба звикнути рухатися безшумно і обережно, щоб на полюванні в лісі не сполòхати дичину, не потрапити в кігті диким звірам або в засідку до злих і підступних людей.

Матері підійшли до виходу з печери і з усмішкою дивилися вслід дітям.

Тут же стояли дві дівчинки, стрункі й високі, — Маб і Он. Вони з заздрістю дивилися на хлопчиків.

Тільки один, найменший, представник первісного людства, залишився в димній печері; він стояв навколішках коло багаття, де серед величезної купи попелу і погаслого вугілля ледве потріскував вогник.

Це був хлопчик — Ожо.

Йому було сумно; час від часу він тихо зітхав: йому дуже хотілося піти з Найстаршим. Але, стримуючи сльози, він мужньо виконував свій обов'язок.

Сьогодні його черга підтримувати вогонь від зорі до ночі.

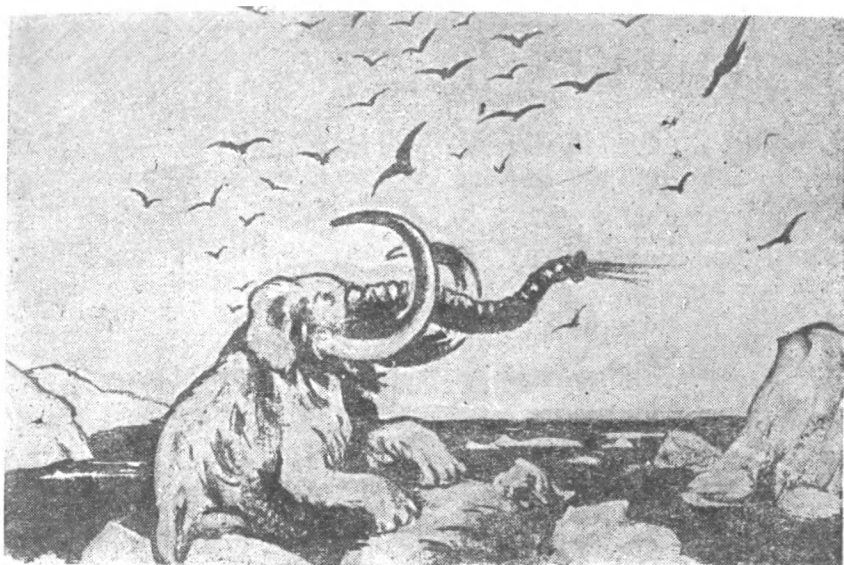
Ожо гордився цим. Він знав, що вогонь — найбіль-

ша дорогоцінність у печері; коли вогонь погасне, його чекає страшна кара. Тому, ледве хлопчик помічав, що полум'я зменшується і загрожує погаснути, він починав швидко підкидати в багаття гілки смолистого дерева, щоб знову відживити вогонь.

І коли часом очі Ожо затягувалися сльозами, то єдиною причиною цих сліз був дим від вогнища.

Незабаром він і думати кинув про те, що роблять тепер його брати. Інші турботи засмучували маленького Ожо: він був голодний, а йому ж ледве минуло шість років...

Він думав про те, що коли найстаріші і батьки повернуться сьогодні ввечері з лісу з порожніми руками, він одержить на вечерю лише два-три жалюгідні папоротки, підсмажені на вогнищі.

Розділ II

ОДИН ІЗ ДНІВ ПЕРВІСНОГО ЧАСУ

Ожо був голодний, але його брати були ще голодніші: адже вони довго йшли на холоднім вітрі. Найстарший усю дорогу пошепки і знаками пояснював їм, як розрізняти водяні рослини, що траплялися їм на березі. Взимку, коли немає м'яса, їхнім м'ясистим корінням можна з бідою пополам наповнити голодний шлунок.

Він розповідав, а його маленьких супутників томило бажання зірвати і проковтнути дикі ягоди й плоди, що якимось чудом уціліли від морозів.

Але їсти на самоті суворо заборонялося. Все, що зна-

ходили, приносили до печери. Діти звикли, що тільки в печері, після огляду старшими, здобич ділилася між усіма. Тому вони пересилиювали муки голоду і клали в мішки-корзини все, що збирали по дорозі.

Та ба! Поки що їм пощастило знайти лише з десяток маленьких сухих яблук, кілька пісних, напівзамерзлих слимаків і сіру гадючку, не товщу від людського пальця. Гадючку знайшов Крек. Вона спала під каменем, якого він перевернув. У Крека була звичка: перевертати по дорозі, куди б він не йшов, усі камені, які тільки були йому під силу.

Але нашим мандрівникам траплялося дорогою мало їстівного, зате великих кусків кременю на схилах горбів було скільки завгодно. Корзини у хлопчиків дуже поважчали. Найменші йшли, зігнувшись під тягарем. І все-таки вони з усіх сил намагалися приховати свою втому. Діти знали, що старші звикли мовчки переносити страждання і будуть сміятися з їхніх скарг.

Дощ, дрібний град не переставали й на хвилину.

Крек бадьоро йшов слідом за стариком, мріючи про той час, коли він стане великим і славним мисливцем і носитиме справжню зброю, а не маленьку дитячу палицю.

За ним, насупившись, ішли Гель і Рюг; їх розбирала досада. Обидва вони, як на сміх, нічого не знайшли за всю дорогу. Хоч би рибинку яку-небудь спіймали. Тільки й знайшли всього, що якогось замороженого павука, такого самого голодного, як і вони.

Інші пленталися як попало, зіщулившись і похиливши голови. Дощ давно вже струменів по їхньому скуйовдженому волоссі і запалих щоках.

Так ішли вони довго. Нарешті Найстарший наказав спинитися. Всі негайно виконали його наказ.

— Он там, на березі, під захистом скелі, є гарне сухе місце для відпочинку, — сказав, він. — Сідайте... Відкрийте ваші корзини.

Хто ліг, хто присів навкарачки на піску. Найкраще місце під скелею хлопчики віддали Найстаршому.

Крек показав старому все, що знайшлося у корзинах, і з пошаною подав йому маленьку гадючку. Такий ласий шматок, на його думку, повинен був належати Найстаршому.

Але старик тихенько відвів простягнуту руку хлопчика і сказав:

— Це вам! Коли немає смаженого м'яса, я жуватиму коріння. Я звик до цього; так робили мої батьки. Подивіться на мої зуби, — ви побачите, що мені часто доводилось їсти сире м'ясо і різні плоди та коріння. В часи моєї молодості прекрасний друг-вогню, якого ми всі повинні шанувати, частенько надовго кидав нас. Інколи цілі місяці, а то і роки, ми, не маючи вогню, натруджували свої щелепи, пережовуючи сиру їжу. Починайте їсти, діти. Час!

І діти пожадливо накинулись на злиденне частування, яке роздав їм старий.

Після цього вбогого снідання, що тільки ледве-ледве вгамувало голод мандрівників, старик наказав дітям відпочити.

Вони щільно притиснулись одне до одного, щоб краще зігрітися, і відразу заснули важким сном.

Тільки один Крек і на хвилину не міг заплющити очі. Недалеко той час, коли з ним поводитимуться, як із

справжнім дорослим юнаком, — ця думка не давала йому заснути. Він лежав не ворушачись і потайки, з глибокою любов'ю і навіть з острахом стежив за стариком. Адже Найстарший стільки перебачив на своєму віку, знав стільки таємничих і чудесних речей.

Старик, жуючи повільно корінь, уважно, зірким і досвідченим оком оглядав один за одним куски кременю, що лежали біля нього.

Нарешті він вибрав кремій, округлий і довгий, схожий на огірок і, підтримуючи його ногами, поставив сторчма.

Крек намагався запам'ятати кожен рух старого.

Коли кремій був затиснутий у цих природних лещатах, старик узяв обома руками другий камінь, важчий, і кілька разів ударив ним по закругленій верхівці кременя. Легкі, ледве помітні тріщини пішли вздовж усього кременя.

Потім Найстарший акуратно приклав цей грубий молот до оббитої верхівки і навалився на нього всім своїм тілом з такою силою, що жили здулися на його лобі. Натискуючи, він ледь-ледь повертав камінь; від боків кременя відлітали довгі уламки різної широчини, схожі на довгасті півмісяці, з одного краю товсті й шерехуваті, а з другого — тонкі й гострі. Вони падали і розсипалися по піску, ніби пелюстки великої зів'ялої квітки.

Ці прозорі уламки, кольору дикого меду, різали не згірш за наші сталеві ножі. Але вони були неміцні і швидко ламалися.

Старий перепочив трохи, потім вибрав один із найбільших уламків і став оббивати його легкими й частими

ударами, намагаючись надати йому форми наконечника для списа.

Крек мимоволі скрикнув від здивовання й радості: він на власні очі бачив, як виготовляють ножі і наконечники для списів і стріл.

Найстарший не звернув ніякої уваги на вигук Крека. Він став збирати гострі леза.

Але раптом він насторожився і швидко повернув голову до ріки. На його звичайно спокійнім гордім обличчі відбилосся спочатку здивовання, а потім невимовний жах.

З півночі долітав якийсь дивний, неясний шум, поки ще далекий; часом чутно було жахливе ричання. Крек був хоробрий, і все ж йому стало страшно. Він спробував залишитися спокійним і, наслідуючи старого, насторожився, схопившись рукою за палицю.

Шум розбудив дітей. Тремтячи від страху, вони поскоплювалися з своїх місць і кинулись до старого. Найстарший звелів їм негайно забратися на вершину майже прямовисної скелі. Діти враз почали дертися вгору, спритно чіпляючись руками за кожний виступаючий камінь, користуючись з кожної западини в скелі, щоб поставити ногу. На невеликім виступі, недалеко від вершини, вони полягали на животі, облизуючи скривавлені пальці.

Старик не міг лізти за ними. Він залишився під виступом скелі, і Крек уперто відмовлявся покинути його.

— Найстарший! — вигукнув він. — Невідома небезпека загрожує нам, як ти кажеш. Ти любиш мене, і я не покину тебе. Ми разом умеремо або разом переможемо. Ти непохитний і сильний, ти будеш битися, а я...

коли звідти йдуть до нас злі люди або дикі звірі, — прокушу їм печінку.

Поки Крек, махаючи руками, промовляв ці войовничі слова, грізний шум посилювався. З кожною хвилиною він наближався до місця, де сховалися старий і дитина.

— У тебе очі гострі й молоді, Крек. Подивись на річку. Що ти там бачиш?

— Небо потемніло від великих птахів. Вони кружляють над водою. Мабуть, їхні злісні крики й лякають нас.

— А на воді ти нічого не бачиш? Подивися ще раз. Птахи кружляють над рікою? Отже вони летять за якоюсь здобиччю, що пливе по ріці, очікуючи, коли можна буде накинутися на неї. Але хто ж це так жахливо ричить і реве? Я підніму тебе, — глянь ще раз.

Але й на руках у Найстаршого Крек марно вдивлявся в далечінь.

— Що видно з гори? — гукнув старий дітям, які безпечно лежали на скелі, над його головою. — Кажи ти, Рюг.

— Щось величезне чорне видніється на білій брилі далеко, на середині ріки, — відповів хлопчик. — Але що воно таке — зрозуміти не можна. Чорне ворухиться.

— Добре, Рюг. Чи не чорний то бува широкорогий бик?

— Ні, це страхіття більше за широкорогого бика! — скрикнув Рюг.

— Слухай, Найстарший! — вигукнув Гель. — Тепер не одну, а дві чорні плями видно на білій брилі, і обидві вони ворухаться; а коло них брила зовсім червона.

— Я їх бачу! Я їх бачу! — підхопив Крек, збліднув-

ши і затремтівши всім тілом. — Там два звірі, і обидва величезні! Вони на крижині, а крижина більша за нашу печеру. Вони не рухаються. Зараз вони пропливуть повз нас. Он дивись. Ми загинули.

Найстарший поставив Крека на землю і повернувся до ріки.

Те, що побачив старий мисливець, примусило його збліднути від жаху. Крек і інші діти плакали і тремтіли перелякані.

На пінистих, каламутних хвилях, шум яких зливався з оглушливим криком безлічі хижих птахів, пливла, кружляючи і похитуючись, велетенська крижина.

На крижині виднівся неймовірної величини слон-мамут з кудлатою гривою. Задні ноги тварини глибоко провалилися, ніби в пастку, в тріщину на крижині. Звір стояв, через силу спираючись передніми ногами на краї тріщини; зігнуті його ікла були підняті вгору, а з хобота, що здіймався, наче щогла, бив до неба безперервний кривавий фонтан. Все тіло звіра було залите кров'ю, що текла з пробитого черева. Він ревів і ричав у передсмертних судорогах.

Поряд з ним лежав величезний волохатий носоріг, що проколов своїм рогом мамута, — лежав непорушно і без звука, задушений своїм могутнім ворогом.

В ту хвилину, коли страхіття на скривавленій крижині пропливали повз Найстаршого, велетенський слон страшно заревів і впав на труп переможеного ворога.

Земля затремтіла від цього передсмертного ревіння. Луна довго-довго повторювала його, а хижі птахи на мить ніби завмерли в повітрі.

Але потім вони ще завзятіше ринулись на приступ крижаного плоту, де лежали два велетенські трупи. Шуліки і орли накинулись, нарешті, на здобич.

Крижина з трупами страшних звірів пропливла і зникла з очей. Старик обтер рукою піт з обвітреного обличчя і покликав своїх маленьких супутників.

Цокаючи зубами, ледве ступаючи тремтячими ногами, бідолахи спустилися до старика, руку якого ще судорожно стискував Крек.

Хіба можна було тепер братися до роботи? Урок виготовлення кремінного знаряддя був відкладений, і всі в похмурій мовчанці, боязко оглядаючись по боках, посунули назад до печери.

Діти щохвилини оглядалися. Їм усе відчувався шум літаючих птахів, їм здавалося, що їх наздоганяє один із тих ненажерливих звірів, що, напевно, гналися за страшною крижиною.

Але потроху вони заспокоїлись, і Крек усміхаючись сказав на вухо Рюгові:

— Ожо заздри́в нам, коли ми виходили. А тепер, мабуть, буде радий, що йому довелося залишитись охоронцем вогню: йому не було так страшно, як нам.

Але Рюг похитав головою і заперечив:

— Ожо сміливий; він, напевно, пожалкує, що не бачив цих страхіть.

Розділ III

ОДВІЧНИЙ ВОРОГ

Діти без перешкод повернулися в печеру до настання ночі.

Після страшної пригоди, оповідання про яку примусило тремтіти матерів і плакати маленьких сестер, рідна печера, нужденна і димна, здалася дітям затишним житлом.

Тут їм нічого було боятися. Навколо височіли міцні камінні стіни, а яскравий вогонь ніжно пестив і зогрівав їх.

Вогонь — найкращий друг людини: він перемагає хо-

лод, він відганяє диких звірів. Але є один ворог, проти якого безсилий навіть вогонь.

Цей одвічний ворог завжди підстерігає людину і несе їй загибель, коли тільки припинити з ним боротьбу, — цей одвічний ворог завжди і в усі часи був ворогом життя взагалі.

Ім'я цього неблаганного ворога, цього пожадливого тирана, який навіть і за наших днів продовжує свої спустошливі наскоки на землю і знищує тисячі людей, ім'я йому — голод.

Минуло чотири довгих дні з того часу, як діти повернулись до печери, а мисливців — дідів і батьків — все ще не було.

Чи не заблудилися вони в лісі, незважаючи на свою досвідченість? Чи може їхнє полювання було надаремне? Чи вони й досі мирно блукають по лісу? — Ніхто не знав цього.

Проте і Найстарший, і матері, і діти звикли до таких довгих відлучань батьків. Вони знали — мисливці спритні, дужі, кмітливі, і зовсім не турбувалися про них. Тих, що залишилися дома, непокоїло інше: всі запаси їжі в печері вийшли.

Невеликий шматок протухлої оленини — все, що лишилось від попереднього полювання — з'їли ще в перші дні.

В печері не було ані шматочка м'яса; доводилось братися до свіжих шкір, відкладених для одягу.

Маленькими плоскими кременями з майстерно зазубленими гострими краями жінки зскрібали шерсть і віддирали жилки з важких шкір. Потім вони порізали шкіри на невеликі клапти. Ці клапти, ще вкриті плямами крові,

вимочили в воді і варили доти, поки вони не перетворилися на густу, клейку масу.

Треба зауважити, що ця юшка варилася без горщика. Виготовляти глиняний посуд люди навчилися значно пізніше, ніж робити знаряддя з грубо обтесаного й оббитого каменю.

В печері Крека воду кип'ятили в майстерно сплечених мішках-корзинах із деревної кори; такий мішок, звичайно, не можна було ставити на жар; щоб нагріти воду, в такий мішок кидали один за одним до червоного розпечене на вогні каміння. Кінець кінцем вода закипала, але яка каламутна і брудна ставала вона від попелу.

Кілька коренів, насилу вирваних із мерзлої землі, були з'їдені.

Гель приніс якусь огидну рибину. Це було все, що йому пощастило спіймати після довгих і важких зусиль. Але й цю жалюгідну здобич зустріли з радістю. Її негайно поділили і тут же з'їли: рибу навіть не подумали підсмажити на вогнищі. Але рибина була невелика, а голодних ротів багато. Кожному припало по малюсінькому шматочку.

Найстарший, бажаючи хоч чим-небудь розважити змучених голодом жителів печери, вирішив роздати всім яку-небудь роботу. Про ці роботи ми поговоримо пізніше, а поки що оглянемо печеру.

Наше щастя, що ми можемо побувати в ній тільки в думці. Інакше ми, напевно, задихнулись би від жахливого смороду і важкого повітря, які панували в цім похмурім притулку первісних людей.

Колись ґрунтові води вирили в товщі м'якої гірської породи просторий і глибокий льох. Головна печера спо-

лучалась вузькими проходами з іншими, меншими печерами. З склепінь, потемнілих від диму, спускалися сталактити¹ і падали важкі краплі води. Вода просочувалася скрізь, стікала по стінах, збиралася в вибоїнах підлоги. Щоправда, печера рятувала первісну людину від лютого холоду, та все ж це було нездорове, вогке житло. Мешканці його часто застуджувались, хворіли. За наших часів учені нерідко знаходять у таких печерах здуті, покривлені кістки первісних людей.

Але повернімося до Крекового житла. Вздовж стін головної печери, на брудній, покритій нечистотами землі, лежали купи листя і моху, застелені де-не-де обривками звірячих шкір — постелі родини.

Посеред печери височіла велика купа попелу і погаслого вугілля, скраю вона була трохи тепла, а посередині її горіло невелике вогнище; Крек, черговий охоронець вогню, безперестанно підкидав хмиз, тягнучи його з обремка, що лежав поряд.

Серед попелу й вугілля виднілися різні недоїдки і покидьки: обгризені кістки, розколені вздовж, з виїнятим мозком, обгорілі соснові шишки, обвуглені скоїки, пережована кора, риб'ячі кістки, кругле каміння і безліч кременів різної форми.

Ці уламки кременів — рештки «ножів», що вживалися під час обіду, різців та іншого знаряддя. Кременні знаряддя дуже крихкі, і вони часто затуплювалися та ламалися. Тоді їх просто кидали на смітник.

Первісні люди, звичайно, і уявити собі не могли, що колись їхні далекі нащадки будуть копатися в цих ку-

¹ Сталактити — вапнисті конусоподібні утворення, що спускаються, як крижані бурульки, з стелі деяких печер.

хенних покидьках, шукати тупі, поламані ножі, збирати вугілля від багаття первісних людей, щоб потім виставити їх у просторих залах розкішних музеїв.

У цій первісній квартирі не було ніяких меблів. Кілька широких черепашок, кілька плетених мішків із кори або з очерету, щось подібне до великих чаш, зроблених із черепів великих тварин, становили все хатне начиння.

Зате зброї було багато — і зброї страшної, хоч і дуже грубо зробленої. У печері зберігався великий запас списів, дротиків і стріл. Тут були гострі камінні наконечники, прикріплені до держака рослинним клеєм, деревною та гірською смолою або жилами тварин. Тут були кістяні кинджали — загострені роги оленів та биків, тут були палиці — зубчасті довбні з насадженими на них іклами тварин, камінні сокири з дерев'яними держаками, кремінні різці усяких розмірів і, нарешті, кругле каміння для праці.

Але ми марно шукали б у печері якоїсь свійської тварини. Ні собаки, ні кішки, ні курки не видно було коло багаття, коло смітника. В ті далекі часи людина ще не вміла приручати тварин.

Крек ніколи не бачив і не куштував ані коров'ячого, ані козиного молока.

І ніхто за тих суворих часів, про які йде мова в нашій оповіданні, не бачив і не знав, що таке колосок жита або ячменю. Ніхто, навіть сам Найстарший.

Може він і знаходив інколи під час своїх мандрів по рівнинах високі, незнайомі йому рослини, свіжі колоски, які він розминав у руках, пробував їсти і вважав смачними. Напевно, він показував ці колоски своїм су-

путникам, і ті теж з насолодою гризли смачне зерно.

Однак потрібні були віки і віки, перш ніж нащадки цих людей навчилися, нарешті, збирати насіння рослин, сіяти їх коло свого житла і здобувати багато смачного і поживного зерна. Але Крек ніколи в житті не бачив ні хліба, ні каші з зерна.

Мешканці печери не могли похвалитися великими запасами харчів. Полювання та рибальство, особливо в холодну пору року, давали так мало здобичі, що її вистачало лише на денне прохарчування, і ховати про запас було нічого. Крім того, житель печери був надто безтурботний, щоб думати про завтрашній день. Коли йому щастило роздобути за один раз багато м'яса або риби, він по кілька днів не виходив із печери і бенкетував доти, поки в нього не залишалося і шматочка дичини.

Так сталося й тепер. Старші пішли в ліс на полювання тільки тоді, коли в печері не залишилося майже нічого їстівного. Не дивно, що на четвертий день після їх відходу населення печери почало гризти вже раніш обгризені і кинуті в попіл кістки.

Найстарший наказав Рюгові зібрати всі ці кістки і перетовкти їх на камені. Потім Рюг озброївся камінним скреблом і почав зшкрібати гірку обвуглену кору з паростків папороті, зібраних колись маленьким Ожо.

Дівчатка, Маб і Он, що терпіли голод стійко, без скарг і зітхань, дістали наказ зашити порвані хутра — запасний одяг родини.

Одна проколювала кістяним шилом дірочки в розідраних краях масних шкір, друга продівала в ці дірочки за допомогою досить тонкої кістяної голки, схожої на нашу штопальну, жили і сухожилля тварин. Вони так

захопились цією складною роботою, що на час забули про нестерпний голод.

Інші діти, за наказом Найстаршого і під його наглядом, лагодили зброю; навіть з найдрібніших кременців старий учив виготовляти наконечники для стріл.

Маленького Ожо, незважаючи на сувору погоду, послали по жолуді. Це була не дуже приємна робота. Коли сніг укривав землю, по жолуді виходили небезпечні суперники людини — голодні кабани.

Але Ожо не боявся зустрітися з ними. Він не гірше за Крека лазив по деревах, і в разі небезпеки зумів би швидко здертися на стовбур.

Проте час від часу Рюг вухатий виходив поглянути, де Ожо і що з ним.

Рюг ішов стежкою, що підіймалась зигзагами від печери до вершини горба, і здалеку підбадьорював маленького братика. В той же час він чуйно прислухався.

Але щоразу вітер доносив до нього тільки шум лісу. Як не насторожував Рюг свої великі вуха, він не чув кроків мисливців.

День доходив до вечора, і ніхто вже не надіявся побачити сьогодні мисливців. Поступово всіх охопив тупий, похмурий відчай.

Щоб якось підбадьорити голодних жителів печери, Найстарший наказав усім іти в ліс, на вершину горба, і, поки ще не настала ніч, пошукати якої-небудь їжі.

Може, разом з старшими діти швидше знайдуть у цьому, вже не раз обшуканому, лісі щось їстівне — напливи деревного клею, зимові личинки, плоди або насіння рослин.

Усі покiрливо послухались наказу Найстаршого; здавалось — у багатьох прокинулась надiя.

Жiнки взяли зброю, дiти захопили палицi, i всi вийшли.

Лише Крек залишився коло багаття, гордий виявленим йому довр'ям. Він повинен був до самого вечора пiдтримувати вогонь i чекати повернення маленького Ожо.

Розділ IV

ОБОВ'ЯЗОК І ГОЛОД

Крек довгенько сидів навкарачки перед багаттям, ретельно підтримуючи вогонь і ловлячи огидних комах, що бігали по його тілу. Раптом коло входу до печери, всипаного дрібними камінцями і черепашками, почувлися легкі й бистрі кроки.

Крек повернув голову і побачив засапаного Ожо. Очі Ожо сяяли від радості: він тяг за хвіст тварину, схожу на великого чорнуватого пацюка.

Це була пеструшка, предок тих самих пеструшок, які й тепер ще водяться на рівнинах Сибіру.

— Дивися, це я її вбив, — гукав Ожо, — я сам! Крек, я буду мисливцем!

Він кинув звірятко до ніг брата і, не помічаючи, що крім Крека в печері нікого не було, голосно закричав:

— Швидше, швидше! Ідіть за мною. Негайно ж! Їх ще багато там, нагорі. Мені самому їх не наздогнати, але коли ми підемо всі разом, ми їх переловимо і наїмось досхочу сьогодні ввечері. Давайте, швидко!

— Не кричи так голосно. Хіба ти не бачиш — усі пішли в ліс, — спинив його Крек. — Залишився тільки я сам. Чи ти осліп, чи що?

Ожо оглянувся — брат казав правду. Ожо розгубився. Йдучи додому, він так ясно уявляв собі, як усі зрадіють його здобичі. «Навіть Найстарший, — думав він, — похвалить мене». І раптом — у печері один Крек, та й той мало не сміється з нього.

Але треба було поспішати, інакше розкішна здобич могла вислизнути від них. І Ожо став підганяти брата; досить тільки підійти до узлісся, щоб убити багато пеструшок. Крек стрепенувся і схопився на ноги.

— Швидше! — гукнув він. — В путь!

Принести до печери багато їжі для всіх та ще в такий голодний день! Крек схопив важку палицю і кинувся слідом за братом.

Але раптом він згадав про вогонь і нерішуче спинився.

— Ходім-бо! — підганяв його Ожо з порога печери. — Ходім, бо буде пізно. Я бачив маленьку зграйку коло Трьох Мертвих Сосен. Ми ще застанемо їх там, коли не гаятимемось. Адже я прибіг сюди бігом.

— А вогонь, Ожо? — скрикнув Крек. — Дивись, він

тільки що весело тріщав, а тепер уже погасає. Адже його весь час треба годувати.

— Ну, то дай йому попоїсти, — відповів хлопчик. — Дай йому більше їжі. Ми не довго будемо полювати. Він не встигне все пожерти, поки ми повернемось.

— Ти так думаєш, Ожо?

— Ну, звичайно. Ми дійдемо до галявини коло Трьох Мертвих Сосен і скоро повернемось назад. Вдвох ми наб'ємо багато звіряток. І там, нагорі, ми нап'ємося їхньої теплої крові.

Бідолашний Крек вагався. Напитися теплої крові було дуже принадно — голод так жорстоко мучив його. Крек стояв і роздумував. Мабуть, Ожо правий: коли підкинути побільше гілля, вогонь, напевно, не погасне. Вони скоро повернуться і принесуть багато їжі. А в печері всі мало не вмирають з голоду. Матері й сестри такі вимучені... Крек більше не вагався.

Він підкинув трохи дров у вогонь і за два-три скоки наздогнав Ожо.

Хлопчики швидко дісталися до вершини горба. Звідти вони кинулись бігти до галявини коло Трьох Мертвих Сосен.

Це місце легко було пізнати по трьох величезних соснах. Вони дуже давно засохли, але все ще стояли, простягаючи, ніби велетенські кістляві руки, своє голе гілля. Тут, коло сосен, хлопчики побачили, що папороть і висока жовта трава під деревами дивно коливаються. Це здавалося ще дивнішим, бо вітру зовсім не було.

— Ось вони! — прошепотів Ожо, тремтячи і хвилюючись, на вухо Креку. — Ось вони... Це вони коливають траву. Накиньмось на них.

Хлопці ринулись уперед з піднятими палицями і за кілька стрибків опинилися серед тварин, що безшумно рухались у траві. Брати стали завдавати ударів праворуч і ліворуч, намагаючись убити якнайбільше звірят.

Захоплені полюванням маленькі мисливці забули про все і зовсім не помічали, що творилося навколо. Тимчасом у сусідніх лісах стояло виття і ревіння. Тисячі хижих птахів, оглушливо крикаючи, кружляли над головами Крека і Ожо.

Стомлені, ледве ворущачи руками, брати на хвилину припинили своє полювання. Оглянулись і прислухались. З усіх боків до них доносилися вереск і виття. Скрізь, наскільки сягало око, трава коливалась, ніби хвилі хиткого моря. Зграї пеструшок усе прибували. Замість недавніх сотень, навколо були вже десятки тисяч пацюків.

Крек і Ожо зрозуміли (їм доводилось і раніш, — правда, здалеку, — бачити щось подібне), що вони потрапили в саму гущу величезного полчища пацюків, що переселялися.

У приполярних тундрах навіть за наших часів доводиться інколи спостерігати переселення мишей і пеструшок. Ніхто не може зупинити рух цих дрібних звірят. Вони перемагають усі перешкоди на своєму шляху, перпливають ріки і вкривають незліченними зграями величезні простори.

Становище Крека і Ожо стало не лише скрутним, а й небезпечним. Жвавість перших хвилин полювання зникла; її змінили страх і втома. На жаль, хлопчики дуже пізно зрозуміли, як необережно вони зробили, кинувшись стрімголов у зграю пацюків.

З усіх боків їх оточували незліченні полчища гризу-

нів. Даремно брати знову взялися до зброї: на зміну вбитим пацюкам умить з'являлися нові. Задні ряди натискували на передніх, і вся маса весь час неслася вперед, ніби жива, грізна лавина. Ще трохи — і гризуни нападуть на дітей. Звірята з одчайдушною сміливістю кидались на маленьких мисливців, їх гострі зуби так і впивались у босі ноги хлопчиків. Брати, злякавшись, кинулись тікати. Але звірята рухались суцільним потоком, ноги хлопчиків сковзались по маленьких тілах. Першої-ліпшої хвилини діти могли спіткнутися і впасти.

Вони спинились. Упасти — це вмерти і вмерти страшною смертю. Тисячі пацюків накинулись би на них, задушили б і розтерзали їх.

Але в цю хвилину Крек глянув на мертві сосни, поблизу яких вони стояли. Щаслива думка раптом прийшла йому в голову: треба тільки добратися до цих могутніх дерев, і вони врятовані.

Маленькі мисливці, незважаючи на втому і болючі укуси пацюків, знову взялися за свої палиці. З величезними труднощами їм пощастило, нарешті, пробитися до підніжжя сосен. Тут Крек підхопив Ожо до себе на спину і спритно видерся на дерево.

Кілька сот звірят метнулися були слідом за ними, але їх зараз же відкинули і зім'яли задні ряди.

Крек посадив Ожо на одну з найміцніших і найвищих гілок і, все ще тремтячи від страху, оглядівся навколо.

Далеко-далеко, куди тільки сягав погляд, земля зникла під суцільним покривом чорних і сірих пацюків. Від висохлої трави не лишилось і сліду. Передні зграї все пожерли.

Навальний рух пеструшок не припинявся й на хвили-

ну і загрожував затягтися на всю ніч. Ожо, ледве живий від холоду і страху, міцно пригорнувся до брата. Не те було з Креком. Як тільки він відчув, що небезпека минула, самовладання і сміливість повернулися до нього. Він зірко оглядався навколо і відганяв палицею хижих птахів, які супроводили полчища пеструшок. Ці птахи сотнями сідали на гілля мертвої сосни поряд з дітьми, глушачи їх своїми дикими криками.

На ніч над рівниною простелилося покривало крижаного туману. Але ще до того, як він устиг згуститися, хлопчики помітили недалеко від своєї схованки величезного чорного ведмедя.

Дужий звір, потрапивши в рухливий потік пацюків, сам, здавалося, перебував у великій скруті. Він люто кидався з боку в бік, ставав на задні лапи, стрибав і жалібно ревів.

— Брате, — сказав Крек, — мабуть, нам не повернутися сьогодні ввечері до печери. Вже темно, нічого не видно, але я й досі чую великий і глухий шум. Це пацюки. Їм немає краю. Ми, напевно, залишимося тут до ранку.

— Що ж, почекаємо до ранку, — рішуче відповів маленький Ожо. — У тебе на руках мені не холодно і не страшно, і я не голодний.

— Спи, — відповів Крек, — я буду тебе стерегти.

Молодший брат незабаром заснув, а Крек охороняв його. З болісним сумом думав він про вогонь, про нетерплячий і ненажерливий вогонь, якого він так легковажно залишив без усякого догляду. Вогонь, безперечно, погас, погас з його вини, погас раніш, ніж повернулися батьки або Найстарший.

Розділ V

ВОГОНЬ ПОГАС

Що ж робили інші мешканці печери, поки Крек-«пта-холов» разом з маленьким братом воював проти легіонів пеструшок. Ми пам'ятаємо, що Найстарший повів жінок і дітей у ліс шукати їжі.

Ледве вони почали збирати сухі плоди букових дерев, як десь далеко, дуже далеко, в туманній далині, серед безлистих дерев почулися глухі кроки.

Найстарший, приклавши палець до губів, наказав своїм супутникам додержувати глибокої мовчанки і став прислухатися. Але незабаром обличчя його проясніло.

Рюг вухатий припав до землі і, зарившись головою в траву, прислухався.

— Ну, Рюг? — спитав старий.

— Ідуть люди, багато людей.

— Це наші. Боятися нема чого.

Крик радості вихопився у жінок і дітей, але старик спинив їх.

— Прислухайтесь! — продовжував він. — Мисливці йдуть дуже повільно і ступають важко. Отже, вони щось несуть. Але що вони несуть? Може пораненого? Може тягнуть на плечах важку здобич? Зараз ми про це дізнаємось.

Звук кроків, тимчасом, з кожною хвилиною ставав усе чутніший. Нарешті вдалині показалася група людей.

Зіркі очі жінок відразу впізнали чоловіків і братів.

— Наші, наші! — закричали вони.

Почувши цю звістку, діти застрибали від радості. Але Найстарший наказав їм стояти тихо.

Потім він рушив назустріч прибулим, потрясаючи чимсь на зразок начальницького жезла, зробленого з оленього рогу. Держак його був увесь у малюнках, що зображували диких звірів.

Мисливці вітали старика протяжними дружніми вигуками.

Вони розповіли Найстаршому про свої мандри по лісах, а він — про те, що сталося за цей час у їхній печері.

Мисливці принесли частину туші молодого північного оленя і половину коня. Це все, що їм пощастило здобути. Дичини стало значно менше: надто вже багато ганялося за нею мисливців із сусідніх племен. З такими

мисливцями зустрілися мешканці печери і навіть вступили з ними в бій. Але вороги втекли після першої сутички. Ніхто з жителів печери не загинув.

Лише в деяких мисливців на шкірі виднілися дряпни́ни і виразки, закипілі криваві рубці. Інші шкутильгали і йшли, спираючись замість милиць на зламани́ гілки.

Нарешті мисливці наблизились так, що можна було чути їхні голоси. Тоді матері взяли дітей на руки і, в повній мовчанці, з пошаною схилились перед чоловіками й братами.

Прибулі, незважаючи на втому, дружніми жестами відповіли на це мовчазне вітання.

Найстарший розповів мисливцям, що мешканці печери чотири дні майже нічого не їли, і запропонував тут-таки роздати всім по невеликому шматку м'яса, а решту сховати на завтра, щоб спекти на вогнищі.

Частину молоді оленини негайно поділили на шматки. Проте шматки були неоднакові: мисливці захопили собі кращі, а матерям і дітям дісталися гірші. Але вони й цьому були раді. Одержавши свою частку, вони посідали подалі від чоловіків.

Як тільки Найстарший подав знак, усі пожадливо накинулись на м'ясо, роздираючи його руками і ковтаючи величезні шматки.

Найстарший одержав почесний і ласий шматок — те, що містилося в оленячому шлунку. Це було огидне пюре з напівперетравлених рослин, але в мисливських племен воно і тепер ще вважається найкращою стравою.

Старик намагався їсти повільно, смакуючи; як

справжній знавець, дивне рагу, принесене йому синами. Але як тільки він помічав, що ніхто не дивиться на нього, він починав кидати в рот шматок за шматком з невимримною жадобою найненажерливішого із своїх правнуків.

Найстарший був голодний, і в цю хвилину він не міг думати ні про що, крім їжі. Хіба не приємно було почувати, як затихає голод з кожним новим проковтнутим шматком. І він забув про двох, які не були на цьому бенкеті — про Крека і Ожо. А проте старий любив Крека дужче за інших дітей.

Але от останні крихти були з'їдені, і люди стали подумувати про повернення до печери. Мисливці, ситі і стомлені, наперед смакували ту блаженну мить, коли вони полягають на теплім попелі або на шкірах під склепінням старої печери. Їжі в них вистачить на день або на два.

Такі безтурботні дні рідко випадали первісним людям. Такі дні — найвища нагорода і найбільша радість для тих, хто жив у безперестанній боротьбі з стихіями.

У ці дні повного спокою, бездіяльності, ситості люди набиралися сили для нових мисливських мандрівок, завжди небезпечних і важких.

Вони відпочивали після втомних довгих поневірянь по лісах, де завжди можна було зустрітися з лютим звіром або потрапити в засідку ворожого племені. Ліниво порозлягавшись на шкірах, мисливці дримали або безтурботно розмовляли.

Найчастіше вони розповідали про пригоди, що сталися з ними під час полювання, або згадували про зустріч з незвичайною твариною, яка трапилась їм у лісо-

вих хашах. У кожного було що розповісти і було чим похвалитися.

Інколи якийсь мисливець брав кістку або плоский камінь і на ньому гострим різцем видряпував мисливські сцени, тварин, — одне слово, все, що запам'яталось йому або вразило його. Звичайно, ці малюнки на камені або на кістці були дуже грубі, невмілі. Але часом первісний художник так живо і вірно зображав тварин, що ми й тепер захоплюємося мистецтвом цих далеких майстрів.

Наївшись, мисливці рушили додому, але вони так стомилися, що посувалися вперед дуже помалу.

Вже була ніч, коли воии підійшли до печери. Іншим разом вони ще здалеку помічали червонуваті відблиски полум'я, що осявало привітним світлом вхід до їхнього підземного житла. Але тепер коло входу панувала глибока темрява. Світло — веселе, бадьоре, ласкаве світло — зникло.

Загін опинився біля підніжжя скелі. Найстаріші стали радитися.

«Що тут сталося без мене?» подумав Найстарший і тихо сказав до своїх супутників:

— Охоронцем вогню сьогодні залишився Крек. Попередьмо його про наш прихід.

Один із мисливців узяв кістяний свисток, що висів у нього на шиї, і пронизливо свиснув.

Але ніхто не відгукнувся.

— Виходить, — прошепотів Найстарший, і суворе серце його здригнулось, — виходить, Крек помер. Напевно, на хлопчиків напали. Вони або вбиті, або забрані в полон якимсь мандрівним племенем.

— Ні, — заперечив один із найстаріших, — вже давно поблизу не стрічався жоден чужоземний мисливець. Крек і Ожо просто заснули.

— Ходімо в печеру, — суворо промовив Найстарший. — Коли вони заснули, їх буде жорстоко покарано.

— Смерть їм, смерть! — пролунали розлючені голоси.

— Смерть, коли, на горе нам, вогонь погас!

Невже вони залишились без вогню? Спочатку мисливці лише здивувались і стурбувались, помітивши, що немає червоних відблисків коло входу до печери. І тільки тепер бідолахи ясно уявили собі, які страшні нещастя обіцяє їм втрата вогню.

Невелике лихо, коли діти загинули, — адже користі від них небагато, а годувати їх все рівно треба.

Але коли погас вогонь — вогонь-утішник, який так весело потріскував у печері... Думка про це примушувала трепетати наймужнішого мисливця.

Коли вогонь помер, люди теж помруть. Вони знали, відчували це. Як вони тужили за вогнем під час своїх мисливських мандрівок. Та ж тоді вони розлучалися з ним не надовго. Але тепер... тепер вогонь покинув їх назавжди. Отже вони неминуче загинуть.

Ніколи вони не потрапляли в таке жахливе становище.

Вогонь, вірний і жаркий вогонь, жив у печері багато років. Ніхто не знав, коли і хто приніс їм вогонь у їхнє житло...

Влітку трава й дерева інколи займалися від блискавки, що падала з неба, як запевняли досвідчені мисливці.

Але як бути взимку? Йти до сусідів прохати, як ми-

лостині, горящу головешку? Та дуже часто околичні племена, що ховалися в невідомих тайниках, самі сиділи без вогню, а ті, у кого горіло це благодійне полум'я, ті ні за що не погодились би поділитися таким неоцінним скарбом.

— Вперед! — наказав Найстарший тремтячим голо-
сом.

Вже не раз Гель і Рюг доповідали найстарішим, що згряя великих гієн, приваблена смородом гниючих покидьків, нишпорить ночами біля входу до печери. Тільки світло вогнища тримає їх на достатній віддалі.

Але тепер вогонь погас, і ці огидні тварини могли вдертися до печери; тому мисливці підіймалися по сходах мовчки й обережно, з рогатинами наготові, залишивши жінок і дітей внизу, коло підніжжя скелі.

Але печера була порожня, з її стін віяло крижаним холодом. Мисливці помацки обшарили приміщення; вони перебирали вугілля в багатті, з надією обмацували попіл. Всередині купа була ще тепла...

Даремно Гель, кинувшись на попіл ниць, дув з усієї сили, намагаючись відживити вогонь у теплому вугіллі, — жодна іскра не спалахнула....

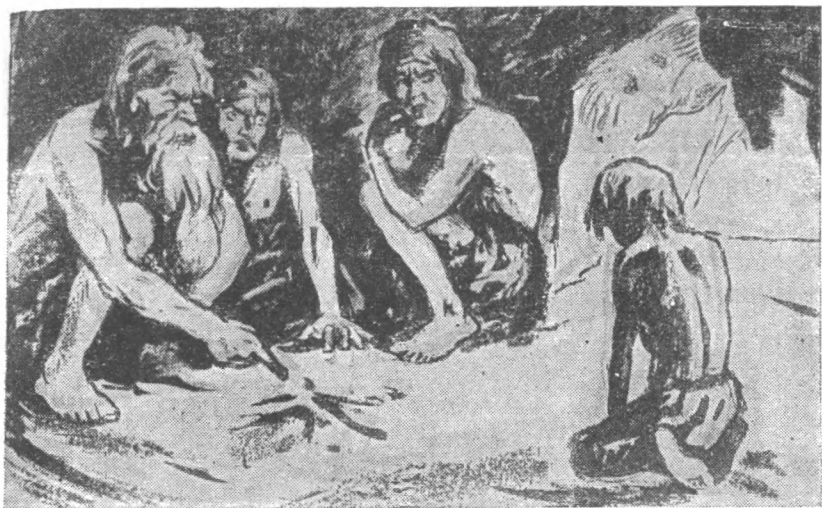
Вогонь погас, погас назавжди, а Крек і Ожо зникли. Цю зловісну звістку приніс Гель матерям і дітям; Найстарший послав його передати наказ іти до печери.

Нарешті всі зібралися докупи. Ніхто не міг більше стримувати голосних ридань. Хто в тузі впав на землю, хто залишився стояти. Але всі були вражені, пригнічені...

Коли минув перший напад горя, змучені люди задрімали важким сном. Та й уві сні вони стогнали й кидалися. Тільки Найстарший, Рюг вухатий і Гель-рибалка не спа-

ли. Юнаки повинні були до самого світанку вартувати коло входу до печери.

Всю ніч Найстарший просидів коло холодного багаття. Як відживити вогонь, як повернути його в печеру? Але марно він рився в непевних уривках давніх спогадів. Він був старий, його пам'ять ослабла і не могла йому підказати, як урятуватися від темряви й холоду, що панують тепер у печері.

Розділ VI

ЗАСУДЖЕННЯ

Коли сірий світанок повільно розігнав темряву, що вкривала землю, Крек розплющив очі і дуже здивувався, побачивши себе на дереві. Правда, він зразу ж усе пригадав, глянув на братіка, який спав у нього на руках, і швидко перевів погляд на рівнину, що стелилася під ними.

Увесь видимий простір, аж до темного узлісся, здавався мертвою пустелею. Земля була зовсім гола, без жодної травинки.

Пацюки зникли, а з ними зникла і небезпека.

Крек розбудив брата, і обидва хлопчики, які добре перемерзли за ніч, швидко спустилися на землю.

Вони мріяли тільки про те, як би швидше дістатися до печери і віддати багату здобич. Може, цим вони ви-молять собі пробачення за довгу відсутність.

Ожо безтурботно сміявся. Але Крек усвідомлював свою провину, і серце його тріпотіло від страху.

Вони позбирали вбитих напередодні тварин і швидко вирушили додому. Спускаючись стежкою з скелі, Крек упрів од швидкої ходи, та коли він починав думати про свій вчинок, кров холола у нього в жилах.

Рюг вухатий перший почув і побачив з порога печери злощасних мисливців, яких він вважав навіки загиблими. Він попередив Геля і кинувся їм назустріч.

Діти тут же пояснили йому, що з ними трапилось і чому вони цілу ніч пробули в лісі.

— Так, звичайно, — пробуркотів добродушний Рюг, — ви хотіли допомогти нам. Найстарший, може, пробачив би вам. Але повернулись батьки, і їхній гнів безпощадний. Вони знайшли покинуту печеру і погаслий вогонь. Це твоя провина, Крек. Тепер ви загинули, нещасні!

— О, Рюг! Що нам буде?

— Те, що буває з оленями й кіньми, коли їх оточать і спіймають.

— Нас уб'ють?

— Такий звичай.

Крек опустил голову на груди. Ожо став гірко плакати. Вони розуміли, що таке смерть.

— Сховайтесь у лісі, подалі звідси, — умовляв Рюг дітей, зворушений їхнім горем. — Ідіть у той бік, де схо-

дить сонце, і щодня тричі стукайте палицею по стовбурах дерев — уранці, в обід і ввечері. Я почую вас, знайду ваш притулок і принесу вам їжу і одяг.

— Тікаймо!.. — сказав Ожо, намагаючись потягти за собою брата.

— Стійте! — пролунав раптом, зовсім близько від них, схвильований голос; це був голос Найстаршого.

Рюг і діти, спіймаєні на гарячому, впали навколішки, з благанням простягаючи руки.

— Гель сказав мені, що ви йдете до печери і що Рюг побіг до вас назустріч, — сказав старий. — Я пішов слідом за Рюгом. Я чув, що вам радив Рюг. Тепер уже пізно тікати. Я спіймав вас. Кара справедлива і заслужена! На вас чекають! Ходімо!

— Зглянься на нас, Найстарший!.. — молили діти.

— Ожо не винуватий, батьку! — палко заступився за брата Крек.

Але старий, не слухаючи його, продовжував — на цей раз із сумом у голосі:

— Крек! Як я вірив у тебе! Я милувався з твоєї мужності, з твоєї слухняності, з твоєї спритності й кмітливості. Я зробив би з тебе мисливця, що не знав би собі рівного. А ти? Що ти зробив? Ти вбив нашого благодійника, ти вбив вогонь. Ти прирік усіх нас на смерть від лютого холоду. Ти повинен умерти раніш за всіх.

— О, Найстарший, зглянься! Я дізнався...

— Твоя провина надто велика. Вогонь, великий друг наш вогонь погас! І ти винний у цьому. Мовчи, не виправдуйся. Це не допоможе тобі. Іди за мною. А ти, Рюг, не проси за них. Вперед! Хай наші мисливці побачать презрених боягузів, яких не варто навіть вислухати.

Нещасні діти з завмиранням серця спустилися по тій самій стежці, по якій ще вчора підіймалися так весело.

Від туги і страху їм стало душно; але коли вони ввійшли в печеру, жахливий холод, що змінив колишне тепло, ураз пройняв їх.

Всі зібралися, але в печері панувала повна тиша. Глибокий відчай стискував серця, примушував усіх схилити голови до землі.

Хлопчики сподівалися почути страшні прокльони. Вони приготувались мужньо перенести їх, а замість того... Цей безмовний розпач дорослих був страшніший ніж найлютіші загрози.

Навколо погаслого багаття сиділи найстаріші. Час від часу вони з пошаною приторкалися до попелу, ніби до тіла друга, в смерть якого не хочеться вірити. Волосся в них, завжди зв'язане в жмуток на тім'ї, тепер було розпущене і безладно падало по плечах на знак глибокого суму. Багато мисливців плакали.

Сльози, що котилися по щоках воїнів, потрясли бідолашного Крека. Він зрозумів, що загинув. Ожо, весь тремтячи, шукав очима в глибині печери свою матір.

Він не знайшов її серед жінок, що нерухомо стояли позад мисливців. Тоді він стиснув братову руку і заплющив очі.

— Ось діти, — сказав Найстарший.

Стримані ридання почулися серед жінок.

— Хай говорять, ми слухаємо, — пробурмотів начальник, найзначніший після Найстаршого.

Крек розповів усе, що з ними сталося, чому вони не могли вчасно повернутися до печери. Він пробував розжалобити стариків.

— Ми надіялися здобути багато їжі для всіх, — задихаючися скінчив хлопчик своє оповідання, — і тільки тому я залишив печеру. Йдучи я потурбувався про те, щоб вогонь не погас, а прожив би до нашого повернення.

— Вогонь помер... — пробурчав один з начальників. — І хай він буде відомщений!

Крек і Ожо розгублено озиралися навкруги. Дикі вигуки, що закликали до помсти, ставали дедалі все голосніші. Марно шукали брати проблиску співчуття на обличчях найстаріших і мисливців. Усі лиця були спотворені відчаєм і люттю, в усіх поглядах світилася жорстока рішучість.

Старший начальник устав, підійшов до дітей, схопив їх за руки і голосно крикнув:

— Вогонь помер. Зрадники повинні теж умерти. Навколішки! А вам, батьки, матері і діти, хай буде їхня доля наукою.

Він підняв над головами маленьких злочинців важку камінну сокиру. Але Крек вирвався з його рук і впав навколішки перед Найстаршим.

— О Найстарший! — скрикнув він тремтячим голосом. — Вогонь умер, і я вбив його, я заслуговую смерті. Але ти... ти знаєш стільки таємниць, ти був другом Фо-чужоземця... Хіба ти не можеш зробити те, що робив Фо-чужоземець?

— Фо-чужоземець?.. Про що ти кажеш? — здивовано спитав старик. — Я забув це ім'я.

— Найстарший, ти не пам'ятаєш Фо-чужоземця? Він прийшов до нашої печери весь поранений, напівживий. Він один уцілів після якогось страшного бою. Начальни-

ки дозволили йому поселитися поряд з нами. Він прожив недовго. Він став твоїм другом, ти можеш зробити те саме, що робив він.

— Що ж робив Фо-чужоземець? — швидко спитав старий. — Я пригадав тепер його ім'я, але я не знаю, що він міг зробити. Кажі! А ви, сини мої, — додав старик, — почекайте карати його.

Похмуре судовище мовчало, і це мовчання було відповіддю на просьбу старого.

Крек зібрався з духом і, міцно притискуючи руку до серця, знову заговорив, звертаючись до старика:

— Ти дозволив мені говорити, Найстарший! Хіба Фо-чужоземець не відкрив тобі своєї таємниці? Так зараз ти дізнаєшся про все, що я сам бачив на власні очі.

— Що ж ти бачив, які таємниці відкрив тобі Фо-чужоземець? Кажі швидше, і хай ніхто не сміє перебивати тебе.

— Одного разу, Найстарший, — почав своє оповідання Крек, — я никав по сусідніх печерах і, як завжди, перевертав каміння, щоб знайти яких-небудь тварин, що часто ховаються під ними. Я натрапив на один дуже важкий камінь і довго вовтузився біля нього. Але коли я, нарешті, перекинув його, то знайшов під ним дивні, небачені ніколи речі. Від здивовання я скрикнув. Фо-чужоземець почув мій голос і підійшов до мене. «Це моє, — сказав він. — Ніколи не смій говорити про те, що ти бачив, або я тебе вб'ю!» Потім він додав: «Коли для мене настане час піти в ту країну, звідки ніхто не повертається, я залишу речі Найстаршому в подяку за те, що він дозволив мені поселитися з вами. Але до

того часу хай він про них не знатиме. Мовчи, і ти не пожалкуєш!»

«А проте, — сказав мені Фо-чужоземець, — коли ти вже відкрив мій скарб, то дізнайся, для чого він». Фо взяв коротку, дуже тверду деревинку, з дірочкою посередині; потім вставив у дірку кінець маленької палички і став швидко вертати її між долонями рук. Незабаром з дірочки показався дим, потім полум'я, воно підпалило сухий мох... Ось що я бачив.

Поки Крек говорив, обличчя суворих воїнів виявляли надзвичайне здивовання і напружену увагу. Навіть Найстарший не міг стримати своє хвилювання і зберегти спокійний вигляд.

Хлопчик замовк. Найстарший зітхнув на повні груди і сказав, ніби до себе самого:

— Крек, серце моє повне радості і надії. Фо-чужоземець умер, але не відкрив мені своєї таємниці. Та тепер ніби світло засяяло в темній безодні моєї пам'яті. Тепер я все розумію. Таємницю Фо знали мої предки, але мені вона не була відома. Коли ти кажеш правду і ми знайдемо в печері скарб чужоземця Фо, ми будемо врятовані. Вогонь знов оживе, веселий і ласкавий, він знов буде оберігати нас. Може, тебе помилують...

— Хай буде так, — сказав старший начальник. — Нехай діти вийдуть із печери і почекають під наглядом Рюга.

Рюг, дуже задоволений в душі, вже хотів вести хлопчиків, але Найстарший знову звернувся до Крека:

— Чому ти мені не сказав про це раніше?

— Пробач мені, коли я зробив погано, Найстарший, — відповів Крек, — але ж я обіцяв мовчати. Я ду-

мав — тобі давно відома таємниця! Це було так давно, — я сам забув про неї. Добре, що я зараз згадав про Фо-чужоземця. Інакше мені довелося б умерти.

— Що сталося з речами чужоземця Фо?

— Не знаю. Я ні разу не насмілювався піти туди, де їх знайшов. Вони, напевно, і тепер там, коли Фо не поламав їх.

— Добре, Крек, — відповів старик. — Добре, надійся. І ти, Ожо, утри сльози. Рюг! Ти залишишся з дітьми. Розумієш?

— Розумію і підкоряюсь.

Найстарший з хвилюванням, яке він марно намагався приховати, дивився вслід дітям.

У ті давні часи, коли жили Фо і Крек, тільки дуже небагато людей уміли добувати вогонь тертям. Щасливі обранці ревно оберігали від інших свій дорогоцінний секрет: це давало їм величезну владу над людьми.

Безперечно, Фо-чужоземець приховував свою таємницю, сподіваючись завоювати собі почесне місце серед жителів печери. Але вогонь у печері горів безперервно, і Фо так і не довелося показати свою майстерність. Перед смертю він не встиг відкрити свій секрет Найстаршому і, напевно, взяв би таємницю з собою в могилу, коли б Крек випадково не підняв камінь.

Переконавшись, що діти вже відійшли від входу до печери, старик разом з синами пішов до того місця, де жив Фо-чужоземець.

Крек сказав правду: під каменем лежали різні речі чужоземця — прозоре каміння, проверчене посередині, шматки бурштину й агату та дві дорогоцінні палички. Найстарший жадібно схопив їх і пішов назад до печери.

Він сів, узяв коротеньку тверду паличку з дірочкою, поклав її під ноги, вставив у дірочку кінець другої палички і почав швидко вертати її між долонями.

Мисливці обступили старика і не відриваючись стежили за кожним його рухом. Незабаром із дірочки показався легкий димок. Натоп мисливців ще щільніше зімкнувся навколо старика. Через голови й плечі одного невідступно дивилися вони на чарівні палички. Нарешті дим пішов дужче, і жмуток сухого моху спалахнув. Вогонь воскрес!

Юрба охнула, пролунали захоплені вигуки. Найстарший схопив жмут горящого моху і переніс його на вогнище. Незабаром затріщало дрібне гілля.

Вогнище ожило, і ожили похмурі обличчя мисливців. Дехто кинувся до звалених у безладді туш — здобутку останнього полювання: їм не терпілося спробувати смаженого м'яса. Але воїни суворо спинили їх.

— Ще не час, — суворо сказав Найстарший. — Вогонь воскрес, у печері знову буде тепло і світло. Тепер нам треба вирішити, що робити з засудженими.

Тимчасом винуваті мовчки, затуливши обличчя руками, сиділи коло входу, чекаючи вироку.

Рюг стежив за ними, не промовляючи й слова.

Найстаріші довго радились. Нарешті старик вийшов із печери і попрямував до дітей. Його зморшкувате обличчя було похмуре.

Рюг мовчки, з тривогою дивився на старика, ніби питаючи його про долю хлопчиків. Найстарший сказав:

— Вогонь знову горить. Ожо може повернутися до печери. Йому прощають, він ще малий.

— О, дякую! — весело скрикнув маленький Ожо.

Але тут же додав з розпачем у голосі: — А він, о, Найстарший! Що буде з ним?

Ожо повернувся до Крека, ласкаво глядячи його по плечу.

— Крекові дароване життя. Але найстаріші винесли такий вирок: хто хоч раз зрадив свій обов'язок, той і надалі може знову зрадити. Ніхто не може більше довіряти Крекові. Він повинен покинути нас. Хай він іде звідси.

— Жахливо! — скрикнув Рюг.

— Мовчи, Рюг. Найстаріші вирішили: Крекові дадуть зброю, одяг і їжу. Сьогодні ж, до заходу сонця, він піде далеко звідси.

Стогін Крека перервав його слова. Старик важко зітхнув і продовжував:

— Ви з Гелем покажете вигнанцеві шлях до сусідніх племен. Ніхто не хоче, щоб він заблудився в лісі або став здобиччю хижих звірів. Завтра перед світанком ви повернетесь до печери.

— О, Найстарший, це жахливо! — промовив Рюг. — Адже Крек такий молодий...

— Мовчи, Рюг! Як ти смієш ремствувати! Навіть мати Крека не насмілилась заперечувати. Мовчи і негайно іди до твоїх повелителів. Вони чекають на тебе, щоб дати останні вказівки. Ти, Ожо, йди за ним. Ну, геть звідси!

Рюг мовчки послухався. За ним, спотикаючись, посунув і Ожо, — хлопчик нічого не бачив за сльозами.

— Найстарший! — скрикнув Крек, коли вони пішли. — Невже я більше ніколи не побачу тебе! Ніколи не побачу...

— Ніколи, Крек, ніколи. Але не забувай моєї науки і порад. Я зробив усе, щоб з тебе вийшов спритний, відважний і кмітливий мисливець. Ти повинен мужньо зустріти біду. Не плач! Перетерпи нещастя-хоробро. Мужчина не повинен плакати. Прощай!

Крек шанобливо схилився перед Найстаршим.

Коли він підвів голову, Найстаршого вже не було. Бідний Крек, забувши останні напучення старика, впав ниць на каміння і гірко заривав, згадуючи свою матір, братів і маленьких сестер, усіх, кого він кидав назавжди.

Розділ VII

ВИГНАНЕЦЬ

Наближався вечір.

Низькі чорні хмари вкривали небо. Часом накрапав дрібний дощ. Холодний вітер, що лютував увесь день, утих, і повна тиша запанувала в лісі. Жоден листок, жодна гілочка не ворушилась на кронах велетенських дубів і буків. Тільки коли-не-коли важка крапля зривалася з верхівки дерева і з дзвоном розбивалась об лишню гілку або м'яко падала на порослу мохом землю. Внизу, між могутніми стовбурами, було майже темно, і лише звичний погляд мисливця міг би помітити якусь

маленьку постать, що нечутно пробиралася по зеленому моху серед неоглядної лісової колони.

Це був Крек, нещасний вигнанець із рідної печери.

Гель і Рюг провели його, як їм наказали, до великого лісу. Тут вони попрощалися з Креком і повернулись назад. Розлучаючися з хлопчиком, Гель переказав йому останні поради Найстаршого: йти тільки при світлі дня, прямуючи в бік південного сонця, а на ніч неодмінно залазити на дерево — так безпечніше. Та Крек, улюбленець Найстаршого, пильно помічав усе, що відбувалося навколо нього, і, як і всі дикуни, умів безпомилково визначати напрям. Він аж ніяк не боявся заблудитися в лісі, хоч був ще дитина і відійшов уже далеко від рідних місць.

Його турбувало зовсім інше. Багато небезпек ховає в собі ліс, а що може зробити він один, хоч би який хоробрий і кмітливий він був? Навряд чи йому пощастить добратися до одного з тих племен, до яких він простував, щоб попросити в них притулку.

Ці гіркі думки так схвилювали Крека, що в нього почалася легка пропасниця. Щоб позбутись хвороби, він їдучи зривав і жував лікувальне коріння, як учив його Найстарший.

Темрява згущалась, і Крек ішов, вдивляючись у похмуру далечінь і чуйно прислухаючись до кожного шереху, до кожного звуку, що зрідка порушував лісову тишу. То несподівано й голосно крикне який-небудь птах, сідаючи на ночівлю, то заверещить дрібне звіря, потрапивши до лап хижака, то, нарешті, голосно впаде на землю шишка з могутньої сосни.

І щоразу Крек сполохано кидався, спинявся і довго прислухався. Але знову в лісі наставала глибока тиша, і хлопчик знову йшов і йшов уперед.

На плечах він ніс невеликий запас харчів, у руках стискував важку сокиру з гострим камінним лезом. У поясі в нього було зашито кілька кременних ножів.

Коли зовсім стемніло, Крек спинився біля підніжжя величезної ялини. Час був улаштуватися на ночівлю. Крек недаремно мав прізвисько «руйнівник гнізд»: через хвилину він був уже на самій верхівці дерева.

Він влаштувався якнайзручніше серед гілля, дістав із мішка їжу і підвечеряв. Крек не раз згадав Ожо; той спав у печері біля матері... Але втома взяла своє, і Крек заснув.

Та відпочивав він недовго. Навіть уві сні чуйне вухо Крека вловило легкий шерех у гіллі величезного дерева. Хлопчик враз прокинувся і, стискуючи в руках сокиру, став тривожно прислухатися.

Шерех повторився. Крек зрозумів: він не сам на дереві, у нього є якийсь сусіда по ночівлі. Хто ж це міг бути?

Крек не знав, що йому робити. Спуститися нижче небезпечно: ворог міг кинутися на нього зверху. Спробувати піднятися вище на хитку верхівку, — може, неприємний сусіда не насмілиться лізти за ним?

Крек не знав точно, де сховався ворог, і боявся підставити йому для нападу бік або спину. Залишалось тільки одне: причаїтися там, де він сидів, і привотуватися до бою. Бій напевно буде, це підказувало йому чуття мисливця.

Шерех повторився знову, ще раз і ще... І раптом у

просвіті гілок, на фоні нічного неба, Крек помітив якусь довгу тінь. В ту ж мить хлопчик перестрибнув на сусідню гілку. Крек сам не знав, як це сталося: його воля не брала участі в цьому стрибку. Його тіло, слухаючись якогось внутрішнього голосу, само перескочило на ближчу гілку.

Все це тривало лише одну мить: тінь стрибнула одночасно з ним; і на тому місці, де він тільки що сидів, Крек побачив свого ворога. Це була велика рись. Промашнувшись, звір ледве не зірвався з гілки і тепер висів на ній, вчепившись передніми лапами й розхитуючись усім своїм довгим тулубом.

Крек підняв сокиру і з усієї сили вдарив могутнього звіра по голові. Пролунало злісне ричання.

Крек знову замахнувся, але на цей раз удар сковзнув по боку тварини. Сильно хитнувшись, рись устигла перестрибнути на сусідню нижчу гілку. Перша сутичка між спритним хлопчиком і лютим звіром скінчилась.

На дереві знову запанувала тиша. Чутно було тільки уривчасте, хрипке дихання хижака. Рись, очевидно, була тяжко поранена. Тепер Крек знав, що звір сидить під ним. Отже, можна було лізти вище вгору.

Але тільки хлопчик перестрибнув на ближчу гілку, як позаду знову почувся шерех. Поранена рись не хотіла відмовитися від здобичі. Крек завмер на місці. Звір теж притих. Крек чекав. Але жоден звук не порушував нічної тиші. Навіть хрипкого дихання звіра не було чути. Тільки зрідка якийсь неясний шерех проходив серед віття.

Тривога знов охопила маленьке серце Крека.

Що затівав ворог? Крек боявся поворухнутися. Так проминуло досить багато часу.

Раптом легкий шум пролунав над головою хлопчика, і в ту ж мить величезне тіло звалилося на нього згори. Але Крек устиг крутнутися і сховався за стовбур дерева. Він відчув тільки, як гострі кігті дряпнули йому руку вище ліктя, і в ту ж хвилину величезна лапа вчепилася в гілку біля нього. Вигнувшись, майже висячи на одній руці, не пам'ятаючи себе від страху, Крек з усієї сили вдарив сокирою по лапі і почув, як хруснула під лезом кістка.

Удар був такий сильний, що Крек не втримав сокири, і вона полетіла вниз. А слідом за сокирою, ламаючи дрібні гілки, серед граду шишок, що посипалися вниз, упала з дерева, втративши рівновагу, і покалічена рись. Вона важко гримнула об землю. Звичайно звірі кошачої породи легко падають і стають на ноги. Рись гепнула, як важкий мішок: рани в неї були серйозні, і вона, знесилена, звалилася на землю.

Спочатку під деревом чути було шамотіння і злісне ричання з виттям.

Потім усе стихло.

Тремтячи від збудження і пережитого страху, Крек проворно вибрався на саму верхівку дерева. Він надійно влаштувався серед гнучких хитких гілок і першим ділом дістав із-за пояса найбільший із запасних ножів.

Тепер він був знову озброєний і міг спокійно чекати нового нападу. Але під деревом і в лісі панувала німа тиша.

Довго сидів так Крек.

Подряпана звіром рука дуже щеміла, Крекові було

холодно. Потроху дрімота почала змагати його. Тоді він спустився нижче і, вмовившись у розвилці двох могутніх гілок, швидко заснув.

— Крра, крра! — надривався величезний крук, похитуючись на гілці поблизу Крека. — Крра, крра!

Крек злякано розплющив очі і не враз усвідомив, де він. Було зовсім видно. Важкі хмари, як і раніш, облягали небо. Але ні дощу, ні вітру не було. Перегнувшись через гілки, Крек глянув униз. Внизу, коло голого квіриня дерева, в калюжі крові лежав труп його нічного ворога. Якись пернаті хижаки вже терзали його. Крек оглянув руку. Кілька закипілих рубців показували, де звір пройшов своїми кігтями. Рука злегка нила, але Крек міг вільно ворухити нею. Крек ще раз уважно озирнувся і спустився вниз.

Насамперед він розшукав сокиру, що під час нічної сутички впала на землю, потім підійшов до мертвої рисі. На голові в неї зяяла глибока рана, права передня лапа була відсічена. Це був величезний, страшний звір. Зустріч з таким звіром нічної пори небезпечна і для дорослого мисливця, — Крек мав повне право гордитися своєю перемогою. Крек голосно вигукнув; це був вигук торжества і перемоги. Він зовсім забув про перше правило мисливця — додержувати в лісі глибокої мовчанки.

Йому відповіли три далеких вигуки.

Здивований Крек відчув, як у нього забилося серце. Але, згадавши, що в лісі буває луна, він тільки засміявся з своєї помилки.

Однак треба було бути обережнішим, так зробив би кожний справжній мисливець. Він схопив сокиру, підбіг до дерева, на якому пробув ніч, притулився до стовбура

і, насторожившись, бистро озирнув хащі, намагаючись проникнути поглядом в їхню таємничу глибину.

Аж ось знову до нього донеслися три вигуки, цього разу, як йому здалося, голоси лунали ближче.

Це вже не могла бути луна. Це кричали люди.

І справді, через кілька хвилин у хащах почувся тріск сухого хмизу під важкою ходою, шерех гілля, і два озброєних підлітки стали проти Крека.

— Брат! — закричали вони. — От ми і прийшли.

Приголомшений Крек випустив сокиру з рук і, тремтячи від радості й здивування, швидше прошепотів, ніж сказав:

— Гель!.. Рюг!..

— Так, брате! Тепер ми тебе більше не покинемо. Найстарший дозволив нам іти з ним і розшукати тебе.

— Найстарший?.. — розгублено повторив Крек.

— Так, так, Найстарший, — несподівано промовив позад нього знайомий голос.

Крек швидко повернувся і побачив за два кроки від себе Найстаршого з величезною вовчою шкірою на плечах. Він одягав її тільки тоді, коли збирався в далеку мандрівку. Він був при повній зброї, а обличчя його було розмальоване білими смугами, зробленими крейдою, як належить начальникові племені.

В руках старий тримав свій жезл із різьбленого оленього рогу.

Крек став на коліна.

— Найстарший! — сказав він. — Ти не покинув мене... Дякую тобі!

— Пам'ятаєш, Крек, ти не залишив твого старого наставника на березі ріки, коли на нас насувалися жах-

ливі страхіття. Я згадав це і, як бачиш, я тут. Я назавжди залишив печеру. І ніколи не розлучуся з тобою і з цими двома хоробрими хлопцями — Гелем і Рюгом, — вони упросили мене взяти їх з собою.

— Але що це? — продовжував старий, дивлячись на мертвого звіра, що розпростерся біля коріння ялини. — Невже ти вбив його?

З Гелем і Рюгом, які йшли попереду, він наблизився до рисі, що лежала на землі.

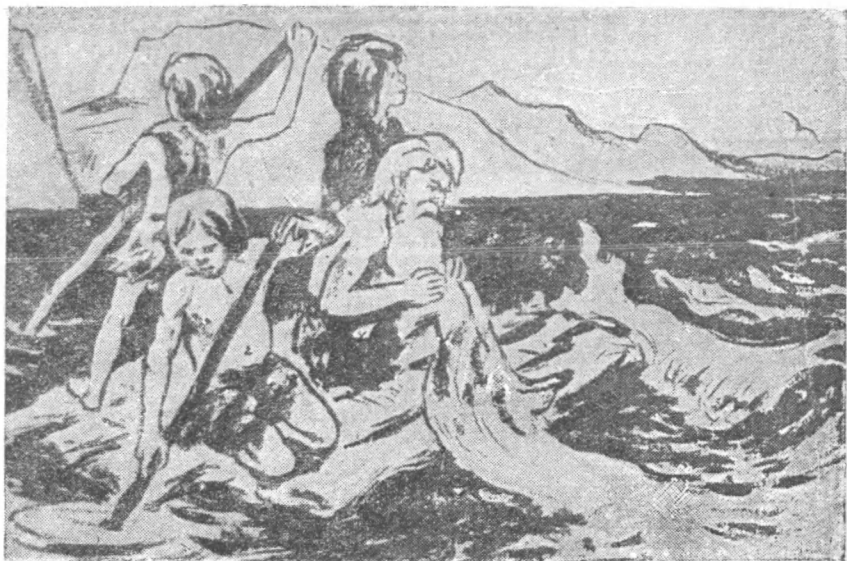
Поки Крек розповідав про нічний бій, а Рюг вухатий уважно слухав, Гель виймав з личаних плетенок їжу для ранкової трапези.

Коли Крек скінчив своє оповідання, всі сіли снідати.

— Сьогодні ввечері, — сказав йому старий, — тобі не доведеться, як птахові, забиратися на гілку від страху перед дикими звірами. На вечерю в нас буде смажене м'ясо. Я взяв із собою «вогнені палички». В печері вогонь довго ще не погасне. А ми щовечора запалюватимемо вогонь і по черзі спатимемо на землі під його надійною охороною.

Після снідання старий допоміг Крекові зняти шкуру з убитої рисі. Потім усі рушили в путь, у далекий, невідомий світ. Старик ішов розміреним твердим кроком, а діти — легко й весело.

Перший день проминув для чотирьох друзів мирно, без усяких пригод, коли не вважати гонитви за маленькою лисицею; її кров мисливці випили на одній із зупинок.

Розділ VIII

У НЕВІДОМИЙ СВІТ

За першими днями путі проминуло ще багато інших днів, то похмурих, то дощових, то світлих від білого снігу; але сонце показувалося рідко. Найстарший з онуками все йшов через ліси, рівнини і гори в бік південного сонця.

Жоден день не минав без того, щоб Крек не здобув від Найстаршого або від братів якогось корисного уроку.

Він навчився розпізнавати крики, співи, свист, ричання, — словом, усі голоси землі й живих істот, що її населяють.

Природа була для них чудовою школою, а строгими вчителями — нужда і нестатки.

Крек дізнався про всякі хитроші й виверти, які вживаються при полюванні на різних тварин; навчився ставити пастки, обережно обходити звіра, вгадувати, в який бік кинеться сполохана тварина.

Він молодший за своїх братів, але бігав, стрибав, лазив, плавав, поринав куди краще за них.

Ледве примітні сліди тварин, самі найнезначніші дряпини маленьких кігтиків де-небудь на корі дерева завжди привертали до себе його гострий погляд.

Він умів підстерегти і схопити рибину так само спритно, як Гель; слух у нього був не гірший, ніж у Рюга, а нюх такий гострий, що він здалеку міг сказати наперед, яка тварина наближається до них.

Та Крек ніколи не чванився своєю перевагою, своїми знаннями. Він завжди був готовий учитись і уважно слухався кожного слова Найстаршого.

Це був усе такий же скромний і терплячий хлопчик. Він, як і раніше, захоплювався старшими братами і глибоко поважав свого вчителя. Правда, інколи Крекові здавалося, що старий помиляється, але це не могло похитнути пошани хлопчика до старого наставника.

Мандрівка затягалась, а погода все гіршала. Незабаром мала бути зима.

Старик уже не раз подумував про те, що було б розсудливіше виждати наступу тепліших днів у якому-небудь житлі.

Але де знайти житло?

Збудувати хатину з гілок, обкласти її товстим шаром

землі? Але така хатина не могла захистити мандрівників від осінніх дощів і лютих зимових вітрів.

І Найстарший, незважаючи на сувору погоду, все ще продовжував просуватися вперед. Йому хотілося знайти який-небудь надійний притулок на зиму.

Але шлях наших мандрівників пролягав по рівнині, де важко було підшукати щось підходяще.

Якось раз вони спробували влаштуватися на ночівлю у великій ямі, в лісі; це було кинуте лігво якогось звіра.

Та тієї ж ночі пройшов великий дощ, і вода з сусіднього болота раптово розлилась, затопивши яму, перетворену на людське житло.

Мандрівники ледве не потонули, захоплені водою під час сну. Майже вплав урятувались вони з цього негостинного притулку і втекли на рівнину. Тут пробули вони решту ночі під зливою і шаленим вітром.

Нарешті доля змілувалась над нашими мандрівниками.

Одного разу мисливці переслідували якусь дичину. Пробігаючи повз невисокий горб, густо порослий деревами, Рюг помітив, що південний схил стрімко обривається до бурхливого ручаю, який протікав унизу. В кручі зяяла якась чорна діра, наполовину закрита виткими рослинами.

Рюг відразу ж попрямував до неї, обійшов її з усіх боків і уважно оглянув зовні. Круча була складена з плит якогось сіруватого каменю. Де-не-де плити обвалились і лежали купами, подекуди нависали над самою водою, утворюючи широкі дашки.

В одному місці чорна діра, звідки дзюрчав малень-

кий струмок, вела далеко вглиб кручі. Коло входу Рюг помітив величезну купу злежаного сміття і кілька обвуглених, напівзогнилих корчів.

«Напевно, тут колись жили люди», подумав Рюг.

І зразу ж додав:

«І люди житимуть тут. Нам саме потрібен такий притулок. Тут ми матимемо захист від дощу і снігу».

Він обійшов горб, щоб переконатися, чи немає де-небудь іншого входу до таємничого підземелля. Але розшуки були марні: темна відтулина під кручею, загорожена сіткою витких рослин, була єдиним входом у печеру.

Рюг обережно розсунув ліани і терен, що закривали діру, і зважився зазирнути вглиб.

— Дуже темно, — промовив він, — зате тихо.

Рюг пригнувся і, тримаючи списа наготові, поліз у підземелля.

Минуло кілька секунд, як юнак сховався під камінням. Раптом із печери почувся неясний тріск, потім удари і пронизливі крики.

Ще мить — і в отворі печери показався Рюг, засапаний, забризканий кров'ю, з уламком списа в руці; він перевів дух і з усієї сили кинувся бігти до того місця, де міг бути Найстарший.

Тимчасом старик і хлопці почали вже турбуватися за Рюга.

Підбігши до своїх друзів, юнак не сів, а впав коло багаття; тремтячи всім тілом, він мовчав.

Старий і діти гляділи на нього здивовані.

— Що сталося, Рюг? — спитав Найстарший. — Звідки ця кров? Твоя зброя поламана! Що сталося?

— Люди... люди... — бурмотів Рюг, потроху заспокоюючись.

— Люди? Де? — скрикнули мисливці.

— Он там, у підземеллі. Вони напали на мене в темряві. Я бився з ними в темряві, але мій спис зламався, і я втік. Треба було попередити вас про небезпеку, щоб ви не потрапили до них у засідку. Скільки я їх убив! Скільки я їх убив! Багато, дуже багато! Але їх залишилося ще більше.

Мисливці весь час перебивали оповідача вигуками. Ця звістка вразила їх. Вони були хоробрі, але й найхоробріші воїни при повідомленні про близький бій стають серйозними.

— Вставайте, — наказав Найстарший. — Беріть зброю. Ходімо назустріч ворогові. Але чому вони не гналися за тобою?

Мирні мандрівники враз перетворилися на воїнів і в строгому бойовому порядку рушили до печери.

Гель узяв у руки довгу горящу головешку. — так наказав йому старій.

Вони підійшли до входу в похмуре підземелля. Гель кинув туди свій горящий факел. Воїни, потрясаючи зброєю, войовничо вигукували. Вони сподівалися, що ворог зараз же люто накинеться на них із засідки.

Та замість людей, з якими так хоробро воював Рюг, із печери з пронизливим криком вилетіли якісь великі чорні і руді істоти.

Одні з них швидко полетіли, зникнувши між дерев, інші, поранені, попадали на землю.

Виявляється, що Рюг вухатий у темряві прийняв за людей величезних кажанів.

Мисливці оглянули вбитих тварин. Звичайно, кажани були не такі страшні, як озброєні люди, але ніхто не сміявся з Рюга: в темряві їх легко можна було прийняти за люті страховища.

Потім усі повернулись до печери.

Крек вліз у неї, підняв голівешку, розпалив вогнище і, підкинувши сухої трави й хмизу, став на порозі, чекаючи, чи не з'явиться ще якийсь ворог. Але всередині все було тихо, і, коли розійшовся дим, усі забралися під камінну стелю.

Печера була низькувата, але досить суха й простора. Маленький струмок, витікаючи з розколини в глибині печери, дзюрчав уздовж стіни. Біля входу виднілися сліди старого вогнища. Стеля і стіни були закопчені.

Очевидно, тут жило колись не дуже велике плем'я.

Найстарший оглянув печеру, і вона здалась йому підходящим притулком від негоди і від диких звірів. Було вирішено пробути тут до кінця зими.

Цього вечора мисливці спали вже під захистом. В першу ніч почесний обов'язок стерегти інших і стежити за вогнем випав Крекові.

Зима проминула швидше, ніж сподівалися мисливці. Люті морози незабаром змінилися відлигою і дощами. В мороз полювання на оленів було успішніше, бо в такі дні тварини відшукували під снігом лишайники і мох.

Біля житла мисливців протікала тиха, заросла очеретом річка. Коли настали теплі дні і олені пішли до північних країв, наші мандрівники стали бити по берегах ріки кабанів, болотяних птахів, видр та інших, більш рідких звірів. Одні звірі були величезні, інші трохи більші за кролика. Всі ці звірі і звірята барложилися в гря-

зюці, плавали, пірнали, відшукуючи рибу або коріння водяних рослин.

Одного разу на полюванні Крек зробив дуже важливе відкриття.

На березі ріки лежали упалі дерева. Вони були великі і у хлопчиків не вистачало сил підтягти їх до печери. Рюг пробував розколоти їх великою камінною сокирою, але з цього нічого не вийшло. Камінна сокира тільки сковзалась по твердому, висохлому дереву. Так вони й залишились лежати на березі, коло самої води.

Тварина, на яку полював Крек, сховалась у нору, саме під одним із цих стовбурів. Хлопчик став збільшувати нору, розкопуючи її руками й списом, а потім покликав на допомогу Рюга.

Кінець кінцем хлопчики вирішили, що найкраще буде відкотити дерево вбік, і тоді вони, напевно, спіймають звірня.

Берег досить круто спускався до ріки, і Крек з Рюгом без особливих труднощів зштовхнули дерево вниз; воно з розгону впало в воду, знявши цілі фонтани бризок.

Сухий, міцний стовбур, тихо коливаючись, поплив за водою.

Гель в цей час купався; побачивши в воді дерево, він кинувся його доганяти. Тягти великий важкий стовбур було йому не під силу, і Гель вирішив сісти на нього верхи, думаючи, що так йому буде легше скерувати дерево до берега.

Гель розрахував правильно. Спочатку він плив верхи на дереві по річці, а потім благополучно пристав до берега.

Тимчасом Крек і Рюг, спіймавши звіреня, вирішили відпочити і скупатися. Недовго думаючи, вони кинулись у річку навздогін за Гелем. Але Гель на стовбурі плавав значно швидше за них. Крекові й Рюгові це здалось образливим, і вони вирішили наслідувати приклад Геля.

Хлопчики скотили в воду ще дві деревини, і незабаром на річці показалася ціла флотилія. На берег вийшов Найстарший; його зацікавили веселі вигуки і метушня хлопців; він сів на траву і став милуватися з їхніх розваг.

Випадково дерево Рюга зчепилося своїми гачкуватими сучками з деревом Крека. Хлопчики спробували роз'єднати дерева, але з цього нічого не вийшло. Тут Крека осяяла нова думка.

— Давайте плавати вкупі. Як багато в нас місця! Гель, — гукнув він, — підпливай до нас, сідай разом з нами!

Хлопчики стали плавати втрюх, сяк-так керуючи спійманими в воді жердинами.

Раптом Найстарший гукнув на них і наказав підпливти до берега. Коли брати наблизились, старий забрів у воду і оглянув їхній саморобний пліт. Тоді він звелів дітям наламати гнучких гілок і спустити на воду ще кілька стовбурів.

Потім Найстарший, пообрубавши гілки, пригнав стовбури щільніше один до одного і почав в'язати їх гнучкими прутами і віттям ліан. Хлопчики негайно стали йому допомагати, і незабаром незграбний, зате дуже міцний пліт був готовий. Він чудово витримував вагу старого і хлопчиків. Найстарший був дуже задоволений своєю вигадкою.

Оскільки ріка текла на схід, Найстарший оголосив

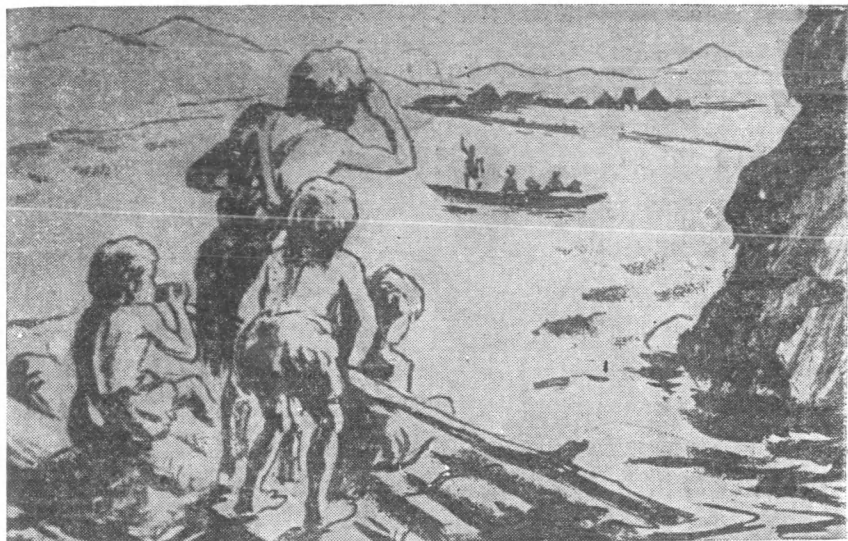
дітям, що частину шляху вони зроблять на плоту. Пливти річкою легше і спокійніше, ніж мандрувати пішки.

Діти були захоплені цією вигадкою. Вирушати в путь призначили на другий день.

Уранці мисливці вирубали й підсушили над вогнищем кілька довгих і міцних жердин для керування плотом.

Пліт застелили в'язками очерету, перенесли на нього весь запас харчів і свої злиденні пожитки.

Потім Найстарший урочисто зійшов на пліт і наказав Рюгові й Гелеві одштовхнутися від прибережного очерету на чисту воду. Хлопчики не без хвилювання виконали цей наказ, і незабаром пліт, тихо похитуючись, поплив серединою річки.

Розділ IX

ОЗЕРНІ ЖИТЕЛІ

Пливти легше, ніж іти, і все ж плавання на незграбному плоту стомлювало наших мандрівників. Весь час доводилося пильно стежити за тим, щоб пліт не перекинувся. Цілі дні вартували хлопчики з жердинами в руках, то штовхаючи зустрічні корчі, то проворно пристаючи до берега, щоб уникнути небезпечної зустрічі з якою-небудь водяною твариною, то зсуваючи пліт з мілини і скеровуючи його на середину ріки. Нарешті, на шостий день пугі, обігнувши крутий поворот, хоробрі плавці побачили вдалині блакитну рівнину, оточену туманними горами.

Ріка, за словами далекогозорого Крека, ніби губилась у цій рівнині.

Найстарший пояснив дітям, що блакитна рівнина — це велике озеро, яке відбиває ясне небо.

Крек за своєю звичкою хотів був закидати старого запитаннями. Але Рюг несподівано втрутився в розмову і перешкодив йому.

— Я чую якийсь гуркіт, — сказав вухатий. — Він долітає з правого берега, з-за лісу. Не то тупіт стада оленів або лосів, не то гуркіт каміння. Прислухайся, Крек! Ніби велетенські тварини риють берег, або сиплеться якесь каміння.

Крек, прислухавшись, сказав, що це зсипають докупи каміння.

— Розмовляйте пошепки, — сказав старик, — а ти, Гель, передай мені мішок, він у тебе під ногами. Каміння, напевно, кидають люди. Нам придасться зброя, коли доведеться битись, і подарунки, коли ми вступимо з ними в переговори. Я сподіваюсь, що незнайомі люди, побачивши мої скарби, зустрінуть нас привітно.

Старий розв'язав жилу, що стягувала мішок. І справді, речі, які були в мішку, становили на ті часи величезну цінність. Тут були шматки гірського кришталю, агату, мармуру і жовтого бурштину, обточені й просвердлені; з них нанизувалось почесне намисто. Були тут і строкаті черепашки, що потрапили сюди з далеких країн, майстерно зроблені наконечники стріл, шматки червоної крейди для розмальовування обличчя, перламутрові шила, рибальські гачки і голки з слонової кістки.

Усі ці скарби старий зібрав за своє довге життя.

Діти розглядали їх, широко розкривши очі від зди-

вання. Але їм не довелося довго милуватися з дорогоцінностей. Треба було знову братися за жердини. Пліт, підхоплений течією, швидко наближався саме до того місця, звідки долітав гуркіт, що з кожною хвилиною все дужчав.

Старик питав себе, чи не надто необережно з їхнього боку спускатися далі по річці на плоту, чи не краще їм вийти на берег і сховатися під захист лісу, коли Крек, торкнувшись його руки, прошепотів:

— Найстарший, нас помітили... Я бачу вдалині, на самій середині річки, якихось людей. Вони плывуть на стовбурах дерев і роблять нам знаки. Ось вони!

— Тепер пізно ховатися. Попливемо до них назустріч, — відповів Найстарший. З цими словами він устав, підтримуваний Гелем, і теж став подавати знаки рукою.

Через кілька хвилин пліт наших подорожніх оточили чотири плавучі громаддя, — таких ніколи не бачили ні Крек, ні Найстарший. То були човни, видовбані з цілих деревних стовбурів, загострених з обох боків. В цих човнах стояли люди і тримали весла.

— Ці люди знають більше за мене, але вигляд у них миролюбний, — сказав Найстарший, дивлячись з захопленням на незнайомих і їхні човни. — Може, вони дадуть нам притулок. Треба постаратися, щоб вони нас добре прийняли.

Він звернувся до незнайомих людей з миролюбною промовою, а ті дивилися на прихідців більше з цікавістю, ніж вороже, і з очевидним здивованням показували один одному на чудернацький пліт мандрівників.

Веслярі в човнах, напевно, не зрозуміли промови старика; але привітний вираз його обличчя, його спокійні

миролюбні рухи, ласкаві переливи голосу, незаперечно переконали їх, що поважний старик і його молоді супутники не мають ніяких ворожих намірів.

Човни щільно наблизились до плоту. Обидві сторони обмінялися вітальними жестами й усмішками.

Крек з пристрасною цікавістю розглядав прибулих.

Поки тривала церемонія першого знайомства, човни і пліт усе пливли вниз по річці і швидко опинилися проти положистого піскуватого берега. Тут нашим мандрівникам відкрилось ніколи небачене, дивне видовище.

Недалеко від берега, по схилах горба, поспіль вкритого щебенем і піском, рухалися взад і вперед ряди людей. Одні наповнювали камінням шкіряні мішки, інші зносили ці мішки до берега і висипали каміння в човни.

Гуркіт цього каміння і чули Крек і Рюг.

Пліт і човни направлялись до берега і скоро причалили. На березі, на вершині горба, в широкій виїмці Найстарший і хлопчики побачили кістяк величезної тварини.

Велетенський кістяк чітко вирісонувався на голубому небі; здавалося, побілілі кістки тримаються якимись невидимими зв'язками.

Величезні плоскі роги, обсажені вістрями й зубцями, стирчали по обидва боки могутнього черепа, високо підіймаючи свої розгалуження. Очевидно, це був олень або, навіть, певніше, лось. Колись, дуже давно, течія прибила його труп до берегової обмілини; багато років підряд ріка заносила його піском і щебенем. Нарешті, ріка, проривши собі зручніше річище, відійшла вбік. Труп залишився похованим у берегових горбах. Тепер люди, здобуваючи пісок і щебінь, розкопали його могилу.

Найстарший багато разів за своє життя полював на лося і їв його м'ясо. Але такого величезного звіра він ніколи не бачив; дивовижні рештки цього свідка минулих часів вразили його і хлопчиків.

Тимчасом люди на горбі продовжували свій важкий і незрозумілий для наших мандрівників труд. Кілька чоловіків відокремились від натовпу працюючих і підійшли до прибулих.

По величній поставі, по впевненому вигляду, по прикрасах на волоссі і, нарешті, по начальницьких жезлах Найстарший відразу визнав незнайомих за вождів племені і простяг їм свої дари. Вожді милостиво, з гідністю усміхнулись, і між ними та стариком зав'язалась довга розмова за допомогою знаків.

Найстарший висловив бажання знайти для себе і для своїх юних супутників мирний притулок у цього племені. Він запрягся, що вони служитимуть вірою і правдою людям, які дадуть їм пристановище. Може, з часом їх приймуть у члени великої нової сім'ї, яку вони знайшли після довгих мандрів, таких небезпечних і тяжких.

Вожді не без труднощів зрозуміли, що хотів сказати старик. Вони зміряли поглядом Геля, Рюга, Крека. Спритні і сміливі хлопчики, очевидно, їм сподобались. Їм потрібні були дужі і кмітливі робітники, щоб закінчити важливу роботу, розпочату на березі озера. І вони погодились задовольнити просьбу Найстаршого.

Гель, Рюг і Крек шанобливо схилилися перед ними і стали весело збирати щєбінь, не розуміючи ще, навіщо вони це роблять.

Вожді відразу визнали Найстаршого за рівного собі. Вони посадили його поряд з собою і запропонували

на знак союзу випити разом з ними річкової води, поданої у великій черепашці.

Тимчасом човни навантажили вщерть. Всі посідали на човни, мандрівники знову розташувались на своєму плоту, і флотилія рушила до селища тубільців.

Вони хутко досягли гирла ріки. Тут почалося озеро, безкрая гладь води... Найстарший і хлопчики були вражені величним простором озера.

Та ось мандрівники впливли в озеро, і перед ними відкрилося ще чудесніше видовище. Праворуч від гирла річки, далеченько від берега, виднілося багато хатин, критих очеретом і обмазаних глиною. Хатини стояли на широких помості з деревних стовбурів. Міцні палі, добре закріплені під водою, підтримували поміст.

Вода була така прозора, що наші подорожні могли побачити на дні озера, коло підніжжя кожної палі, величезні купи щебеню й піску.

Тут тільки вони зрозуміли, навіщо населення озерного селища здалеку привозило щебінь і пісок.

Прямі стовбури дерев, грубо обтесані, не могли, звичайно, глибоко ввійти в каменистий ґрунт озера, а «баба», якою тепер забивають палі, тоді була ще невідома. Щоб міцно закріпити палі на дні озера, коло їх підвалин насипали величезні купи каміння.

Найстарший і юнаки з подивом гляділи на ці хатини на воді, де їм відтепер доведеться жити.

— В цих очеретяних печерах, — сказав Рюг, — можна відпочивати спокійно. Крім птахів, гадюк і пожеж, тут нічого боятися.

Гель і Крек погодилися, що жити тут куди приємніше, ніж у печері.

Але до радості Крека домішувалася частка суму. Йому неvistачало матері і сестер, Маб і Он. Як би було добре, думав він, коли б на помості, де стояли хатини, він побачив їхні знайомі постаті. Що вони тепер роблять? Чи не забули вони про нього?

Але все навколо було таке нове, таке незвичайне, що Креків сум швидко пройшов. І коли човни спинилися коло місця, де палі засипали піском, Крек знову повеселів. Він хотів тепер одного: якнайшвидше довести, що він працьовитий, мужній, кмітливий і буде корисний новій сім'ї.

Тимчасом на помості тиснулися жителі селища, здивовано розглядаючи пліт з чужинцями. Вони привітно зустріли прибулих. Молодь, завжди цікава, уважно роздивлялась на одяг і зброю нежданих гостей.

Дружба між молоддю встановлюється скоро, і, через кілька годин, брати й озерні хлопчики так подружилися, ніби з дитинства знали один одного.

Гель-рибалка зразу ж став працювати з водолазами, вони навперемінки підтримували палі в прямовісній стані, поки внизу їх укріпляли камінням. Гель чудово поринав і міг залишатися під водою дуже довго.

Рюг приєднався до тих робітників, які встановлювали палі в воді, і дуже швидко навчився обтісувати і загострювати кінці стовбурів довгою сокирою з шліфованого каменю.

Найстарший довго оглядав нові знаряддя. Ці поліровані камінні сокири, наконечники списів і стріл були такі гострі, гладенькі й красиві! І, звичайно, ці знаряддя були куди досконаліші від грубо обтесаних, сяк-так оббитих знарядь жителів печери. Старик радів, що зустрів

плем'я, яке вміє будувати такі чудесні хатини і виготовляти таку прекрасну зброю.

Ввечері, коли наші мисливці залишилися самі в новому житлі, у великій і добре вкритій хатині, Найстарший поділився з хлопчиками своїми враженнями.

— Діти мої, — сказав він, — я радий, що ми зустріли людей, які — я признаюся в цьому без сорому — знають куди більше, ніж найстаріші нашої печери і ніж я сам. Вчіться у них. Ви молоді і швидко навчитесь усього, що знають ці люди. Вони винайшли багато корисних речей, і живеться їм у цій мирній країні куди легше, ніж нам у наших лісах. А мені в мої роки вже важко перучуватися, хоч мені подобається все, що я тут бачу.

— Найстарший, — сказав Крек, — я бачив, як вони просвердлюють у сокирах діру для міцних дерев'яних держаків. Для цього потрібні кістяна палиця, пісок і вода. На сокиру вони насипають дрібний пісок, поливають його водою, потім з силою натискають кістяною паличкою і починають її вертати. Весь час вони підсипають пісок і підливають воду. Спочатку утворюється маленька западина, потім вона стає все глибша й глибша і, нарешті, перетворюється на справжню дірку. Але як уперто і довго доводиться їм працювати!

Найстарший похвалив Крека за допитливість.

Перша ніч на озері пройшла спокійно. Відтоді як мандрівники залишили рідну печеру, вперше ні грізне ревіння тварин, ні крики нічних птахів не перебивали їхнього сну. Тихі сплески води об палі, здавалось, заколисували їх.

Другого дня гості прокинулись бадьорими й веселими. Вийшовши на містки, які сполучали селище з бере-

гом, вони побачили, що жителі хатин уже давно встали і працюють. Жінки смажили рибу і м'ясо на кабицях. Ці кабиці були складені з плоских каменів, скріплених мулом, який від жару перетворився на камінь.

Може, саме цей обпалений мул і нав'яз пізніше пер-вісним людям думку ліпити з нього посуд на зразок плетінок із кори і випалювати на вогні.

Найстарший пояснив дітям, що камінь і мул захищають поміст від пожежі.

— Признаюсь, — сказав він, — я весь час боявся, як би в селищі не спалахнула пожежа і не пожерла хатин. Але чудесні кабиці з каміння і мулу прекрасно оберегають селище від пожежі.

Несподівано голосні і хрипкі звуки перебили цю розмову. Найстарший швидко озирнувся: діти з селища з усієї сили дуділи в великі раковини. На їхній заклик робітники, розкидані по берегу і на човнах, стали збиратися до хатин. Настав час снідання. За кілька хвилин усі зібралися навколо багаття, в глибокій мовчанні вожді почали роздавати їжу.

Якийсь час чутно було тільки голосне плямкання та зрідка гучне гикання.

З насолодою уминаючи маленьких м'ясистих рибок з червоними крапками на спині, Крек раптом помітив, скоріш здивовано, ніж злякавшись, недалеко від багаття двох звірят з гострими вухами і довгими хвостами.

Звірята сиділи близько від людей і пожадливо дивились на м'ясо.

Тварини, здавалося, готові були кинутись на людей; та ніхто не звертав на них уваги. Це здивувало Крека; він зразу ж устав, мовчки схопив свою палицю і зби-

рався хоробро напасти на звірят. Але вождь племені вгадав намір хлопчика, зробив йому знак покласти зброю і знову взятися до їжі.

Вождь тут же кинув кілька кісток тваринам, і ті пожадливо накинулись на цю вбогу датку. Звірі гарчали, вириваючи кістки один у одного.

Найстарший здивувався не менше за Крека, але вождь пояснив їм, що ці звірі давно вже звикли жити коло людей.

Кілька років тому, в холодну зимову пору, звірі ці вийшли з лісу і никали біля табору. Напевно їх мучив голод. Одного разу хтось кинув на них кісткою... Але звірята не злякались, а підійшли ближче і стали гризти її. Так тривало кілька днів підряд.

— Тварини, — додав начальник, — зрозуміли, що їх не вб'ють, що біля людей можна поласувати кісткою, і залишилися тут жити. Коли мисливці переслідують оленя, вони біжать попереду і кружляють коло здобичі, підганяючи її до мисливців. Тому ми їх не стали вбивати.

Найстарший довго і з захопленням розглядав звірят, що подружилися з людиною. Він і в думці не мав, що пізніше нащадки цих звірів втратять дикий норів і стануть нашими вірними помічниками й товаришами. Це були собаки...

Скінчивши їсти, всі полягали спати. Але відпочинок тривав недовго, незабаром усі з новими силами взялися до роботи. Кілька мисливців разом із звірятами вирушили до лісу. З ними пішли Гель, Рюг і Крек. Ті, що залишилися, ставили паяі. Жінки та діти, скребли шкіри, натирали їх мокрим піском і жиром, щоб зробити їх м'якими і легкими.

Найстарший і начальник селища посідали коло багаття і взялися виготовляти наконечники для стріл. Це були чудові майстри. З невеликих шматочків кременю вони виробляли тонкі і гладенькі вістря.

Стріли з такими наконечниками могли поранити на смерть навіть величезного лося та зубра.

Коли ви будете в музеї, спиніться біля колекції зброї кам'яної доби і подивіться на неї уважніше.

Скільки терпіння, упертості, майстерності треба було витратити, щоб перетворити шматок безформного каменю на гладенько відшліфований тонкий наконечник стріли або важкий молоток.

У первісних майстрів не було ні нашого інструменту, ні наших верстатів, і все ж вони вміли виготовляти ті досконалі речі, якими любуємося ми тепер.

В той час, коли обидва старики працювали на помості, Крек блукав у лісових хащах. Раптом він почув звук, ніби хтось розгризає горіх; цей звук ішов з верхівки дерева. Може, це луцив горіхи якийсь звір? Крек присів за високу суху папороть, щоб сховатися від очей тварини, і глянув угору.

Хлопчик здивувався, коли на верхівці дерева він побачив не гризуна, а ноги якоїсь людської істоти.

Крек безшумно, як змія, зарився в траву і, стримуючи дихання, став вичікувати, поглядаючи на верхівку дерева.

Людина, що луцила горіхи, з захопленням продовжувала своє заняття. Це, очевидно, і перешкодило їй почути шелестіння трави, коли йшов Крек. Нарешті, обібравши всі горіхи на дереві, людина вирішила спуститися на землю.

Вона зробила це безшумно і дуже спритно; коло підніжжя дерева вона передихнула і швидко зникла в хащах.

Вона так і не помітила, не почула молодого мисливця.

Але Крек устиг розглянути незнайомого. Ця людина не скидалася ні на кого з жителів селища, з якими Крек уже познайомився.

Волосся в неї було розпатлане, а шию охоплювало намисто з кігтів ведмедя.

Хто ж був цей незнайомий?

Крек зітхнув вільно, коли людина з намистом зникла; він був задоволений, що здихався її так просто. В першу хвилину Крек хотів бігти до селища, але, подумавши, вирішив спочатку з'ясувати, куди пішов незнайомий мисливець.

Крек кинувся слідом за ним. Хлопчик швидко наздогнав незнайомого і, припавши до землі, поповз за ним так близько, що бачив, як повільно підіймалася трава, зім'ята його ногами.

Запах твані і водоростей, спочатку ледве помітний, потім дедалі все гостріший, сповістив Крекові, що вони наближаються до берега озера. І він не помилився. Незабаром до шелестіння листя приєднався і плеск води. Між деревами та іншими рослинами показалися світляні смуги, що ставали чимдалі все яскравіші.

На узліссі Крек спинився. Він побачив, що незнайомий, ні трохи не ховаючись, сміливо пройшов безлюдним положистим берегом і попрямував у зарості високого очерету, які оточували озеро. Поки він ішов берегом, над очеретом несподівано показалися чорняві голови.

Крек полічив їх, або, вірніше, підняв по пальцю на кожну голову (доісторичні хлопчики не вміли рахувати) і побачив, що чорнявих було стільки, скільки в нього пальців на двох руках та ще один палець на нозі.

Крек дуже добре розглянув незнайомих і тепер не мав і найменших сумнівів: ці люди не були жителями селища на воді.

Він вирішив якнайшвидше попередити своїх товаришів: адже люди, що притаїлися в очеретах, могли бути ворогами. Крек негайно пустився назад. Він біг лісом упевнено, як добрий мисливський собака.

Він швидко відшукав мисливців із селища. Це було якраз вчасно. Рюг і Гель уже турбувались, не знаючи, чому запізнюється брат. Вони просили товаришів почекати ще хоч трохи.

— Крек скоро повернеться, — переконував Рюг, — я чую його кроки, він недалеко звідси.

Але мисливці були дуже незадоволені. Вони зустріли заспаного хлопчика бурчанням. Одначе новина, принесена Креком, відразу ж примусила їх забути своє незадоволення.

Мисливці знали про сусідні бродячі племена куди більше, ніж Крек і його брати. Тому, коли Крек описав їм незнайомих, вони стурбувались. Розрубавши на частини тушу убитого оленя, вони звалили шматки м'яса собі на плечі і поспіхом рушили додому.

Але на березі озера їх чекала нова біда: зникли два човни.

— Де вони ділися?

На плоскім мілкім березі виднілися борозни від човнів, що їх витягали на сухе. Були борозни і від двох

зниклих човнів. Але як їх спустили назад на воду, зрозуміти було неможливо. Ніяких інших слідів не було. Це було дивовижно, але часу, щоб розслідувати цей таємничий випадок, у мисливців не залишалось. Треба було якнайшвидше дістатися додому. Мисливці зштовхнули на воду ті човни, що залишилися, і, сильно змахнувши веслами, помчали до селища.

Причаливши до помосту, мисливці поспішили до хатин вождів. Незабаром усі вожді зібралися навколо вогнища. Вони покликали Крека і наказали повторити все, що він раніше розповідав мисливцям.

Вожді слухали Крека з похмурими обличчями. Потім вони жваво і довго радились між собою. Нарешті вони звернулись до Найстаршого, який був тут присутній. «Хлопчик сміливий і кмітливий», сказали вожді старшому і доручили подякувати Крекові від імені всіх вождів.

— Не було б хлопчика, — додав старий вождь, — вороги застали б нас зненацька. Дикі лісові волоцюги, що никають по берегах озера, можуть напасти на нас. Небезпека велика; але хто стережеться, той сильний. Ці волоцюги давно не з'являлися тут і ми вирішили, що вони покинули нашу країну. Але, очевидно, вони переховувалися в лісах і тепер наміряються напасти на нас.

Найстарший простяг свій жезл над головою Крека і ласкаво поклав йому руку на плече. Це була велика честь, і Крек був у захваті.

Настала ніч. Усі нашвидку підкріпили свої сили. Жінки і діти сховалися в хатинах. Люди в глибокій мовчанні готувались до захисту селища. Найдужчі мисливці знімали підпори з містків, щоб ворог не пробрався з

берега. Один загін воїнів притаївся в захисних місцях між хатинами. Другий — опустився в човни і заліг у них. Човни стояли вздовж паль, перед містками. Зверху їх накрили очеретом, знятим з дахів. На головнім помості коло вогнища був поставлений лише один вартовий. Цей почесний пост за наказом вождя зайняв Рюг: усі вже знали про його незвичайний слух. Лежачи коло багаття, Рюг повинен був прислухатися до нічних шерехів і, коли ворог наблизиться, попередити вождів.

Рюг не мав права втручатися в битву. Як тільки на помості зав'яжеться бій, юнак повинен був розпалити яскравий вогонь і невпинно підтримувати його.

В селищі запанувала цілковита тиша. Всі завмерли на своїх місцях, чуйно прислухаючись до нічних звуків. Час тягся жахливо повільно. Раптом Рюг підняв руку.

— Вони йдуть, — прошепотів вождь, зрозумівши рух Рюга. — Які хитрі, — додав він на вухо Найстаршому, — вони ж навмисно дожидалися кінця ночі. Вони думають, що перед світанком сон найдужче змагає людину і вартові можуть задрімати.

Навколо панували глибока темрява і німа тиша. Тільки вдалині лунав жалібний крик болотяного птаха.

Рюг знову підняв руку і ліг.

— Ось вони! — сказав вождь.

І справді, воїни відрізнили якийсь тихий і незвичайний плеск, що час від часу заглушував розмірений і спокійний гомін хвиль.

Потроху цей плеск ставав усе чутніший.

Наближались рішучі хвилини.

Рюг хропів. Його мирне і дзвінке хропіння, напевно, підбадьорювало ворогів і захочувало сміливо йти впе-

ред. Вороги задалегідь раділи, помітивши, що вартовий мирно спить. При світлі сторожового вогню вони могли ясно побачити людину, що безтурботно розляглась на помості. Вартовий спав, замість того, щоб вчасно помітити противника і зняти тривогу.

Ворог був уже близько, але воїни селища не могли відрізнити жодного звука, схожого на плеск весел об воду. Напевно, човни, вкрадені волоцюгами, або їх пліт вели майстерні плавці, змінюючи один одного.

Болотяні люди підвели човни до паль з того боку, де стояли човни з воїнами, що сховалися під в'язками очерету.

Один за одним нападаючи полізли на поміст. Вони дерлися безшумно, як водяні пацюки. Через мить над краєм помосту показалися чорні голови. Широко відкриті очі ворогів люто блищали при світлі вогнища.

Нарешті вони вибрались на поміст. З їхніх смаглявих волохатих тіл струменіла вода. Той, хто йшов на чолі, показав своїм товаришам на заснулого Рюга і, махнувши списом, рушив до нього.

Але Рюг не спав. Удаючи, ніби він спить, Рюг непомітно присунув до вогнища сухий хмиз, облитий смолою; кинутий у вогонь, він повинен був миттю спалахнути.

Вождь лісових розбишак підкрався до Рюга, готуючись проколоти сплячого своїм списом. Але сміливий юнак швидко повернувся ніби вві сні і відкотився вбік. В ту ж мить він спритно штовхнув у вогонь хмиз, який раптом спалахнув яскравим полум'ям.

Різке світло засліпило чужого вождя, і він на хвилину спинився з піднятою рукою.

Це мимовільне замішання було його нещастям. Не

встиг його спис ударити в те місце, де щойно лежав Рюг, як воїни селища з усіх кінців помосту кинулись і оточили лісових дикунів.

На помості розгорілася запекла битва. Захисники селища билися з одчайдушною завзятістю. Удари довбень і палиць сипались на чорноволосих, як удари цівів на снопи хліба.

Перед ворожим вождем з'явився Крек і встромив йому кинджал у груди. Людина впала, Крек мовчки добив її.

Вогонь палав яскраво, і Рюг невтомно підкидав усе нові й нові оберемки сухого очерету та гілля. Коли якийсь із ворогів насмілювався дуже близько підійти до хороброго хлопчика, Рюг, вірний своєму обов'язкові, совав йому в обличчя горящу головешку.

Лісові люди билися хоробро і не думали відступати. Коли поранений падав на поміст, він кусав своїх супротивників за п'яти.

Але скоро нападаючі зрозуміли, що їм не подолати захисників селища. Їх загін був надто малий, щоб перемогти добре озброєних і — головне — заздалегідь підготовлених до бою жителів селища. Тоді вороги відступили до містків, що вели на берег. Але містки були розібрані. В розпачі загарбники кинулись до човнів, думаючи захопити їх і втекти під захистом ночі.

Але й тут їх чекала невдача. Ледве добралися вони до краю помосту, як воїни, сховані в човнах, схопилися з своїх місць і, потрясаючи зброєю, наповнили повітря грізними, войовничими вигуками.

Цього чорноволосі не сподівалися: вони зрозуміли, що оточені і загинуть.

Хто не був поранений, кинувся в озеро. За ними одразу стрибнули навздогін Гель-рибалка та інші вправні плавці.

Інші, незважаючи на тяжкі рани, продовжували стійко битися. Але таких було небагато, і невдовзі всі вони полягли мертвими на залитих кров'ю колодах помосту. Це був кінець бою.

Захисники селища тут же розташувались відпочити; хто оглядав свої рани, хто жадібно пив холодну свіжу воду.

Раптом пролунав гучний голос Рюга, юнак кричав жінкам, щоб вони швидше тягли шкіри і мочили їх у воді.

Вождь і Найстарший під час бою спокійно подавали воїнам зброю. Тепер вони поспіхом рушили до Рюга довідатися, що сталося.

— Не варто, — відповів вухатий хлопчик, — витрачати все наше паливо. Треба швидше загасити те, що було запалено. Дивіться, у нас підлога займається!

І справді: селищу загрожувало нове страшне лихо — пожежа.

Проте, завдяки Рюгові вдалося відвернути й цю небезпеку. Жінки хапали шкіри, змочували їх у озері і вкривали ними тліючу підлогу.

Мисливці носили воду в посудинах із кори і заливали багаття.

Коли вогонь погасили, треба було потурбуватися і про поранених. Їх розмістили по хатинах і наклали їм на рани пов'язки із свіжого листя і трав.

Трупи ворогів поскидали в озеро. Але перш ніж зштовхнути у воду тіло людини з волосатим обличчям,

яку вбив Крек, вождь зірвав з нього намисто і надів на шию хлопчика.

— Ти заслужив це намисто, — сказав вождь, — і я дарую тобі його на знак подяки мого народу.

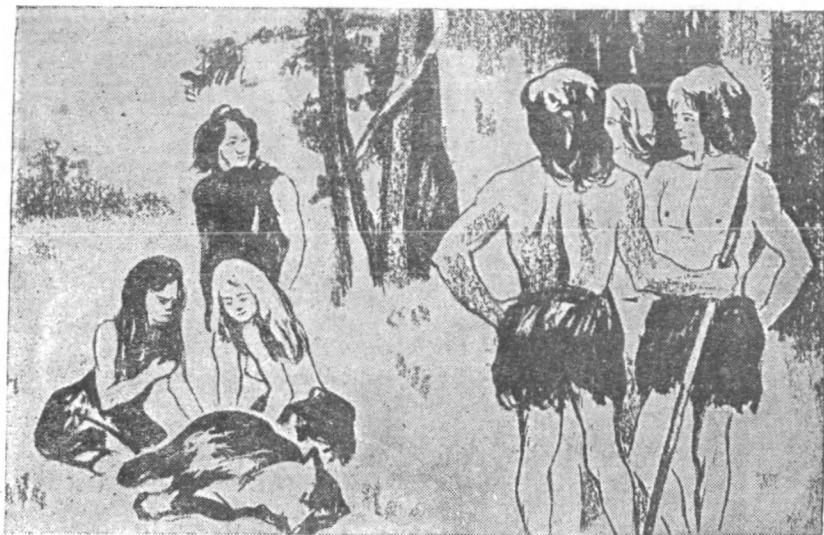
Найстарший поклав руку на плече Крека і промовив схвильованим голосом:

— Тепер ти воїн, сину мій, і я задоволений з тебе.

На світанку з'явився і Гель-рибалка: він плив, як риба. Його обличчя було розсічене від скроні до підборіддя якоюсь гострою зброєю, але це не заважало йому усміхатися.

На запитання Найстаршого, де він так довго пропадав, Гель суворо відповів:

— Разом з кількома воїнами я докінчив під водою те, що ви почали на помості. А щоб той, хто завдав мені цієї рани, ніколи не впізнав мене по ній, я виколов йому очі.

Розділ X

СЛІПІЙ ПОВОДИР

Після цієї страшної ночі минув ряд мирних і спокійних років, і життя в маленькій селищі на палях не затьмарювалось ніякими важкими подіями.

За ці роки Крек не раз відзначався своєю мужністю, винахідливістю і спритністю. Його часто хвалили, але він зумів залишитися скромним, і тому всі його любили, і ніхто не задрив йому, хоч би як його відзначали старші. Кожен бачив у ньому безстрашного захисника селища, майбутнього вождя.

Гель і Рюг охоче визнавали за ним першість і любили його, як і раніш.

Найстарший радів, спостерігаючи, як поважають його улюбленого учня. Одно засмучувало старого: він знав, що не доживе до того дня, коли різьблений жезл вождя перейде в руки Крека.

Сили покидали старого, і він явно слабів. Він майже не сходив на берег, а весь час сидів коло багаття, розмовляючи з начальниками племені або виконуючи якусь легку роботу.

Коли ж Найстарший відчув, що кінець наближається, він таємно доручив Гелю і Рюгу передати Крекові в день, коли той стане вождем, стародавню відзнаку найвищої влади — різьблений жезл із кістки північного оленя, жезл, яким сам Найстарший чесно і гордо володів майже сто років.

Після цього Найстарший перестав виходити з своєї хатини і через кілька днів умер.

Звичайно жителі селища ховали своїх померлих на дні озера, коло самого селища, засипаючи їхні тіла купами каміння і піску. Але Найстарший — вождь, він багато допоміг племені. Тому на знак особливої пошани його вирішили поховати в землі.

Так і зробили. Найстаршого урочисто поховали далеко від озера, в спокійній зарослій лісом долині. На похороні, крім Крека з братами, були присутні всі вожді племені і загін воїнів. Над могилою накидали велику купу каміння. Потім усі вирушили назад до затишних хатинок на озері.

Крек і його брати йшли мовчки, лише зрідка оглядаючись на ліси і гори, що зникали в тумані, на ті ліси, серед яких спочивав Найстарший. Але інші воїни поверталися веселі, жваво розмовляючи про свої справи.

В ті часи людям жилося дуже важко, і вони не могли довго сумувати або радіти.

Так і тепер: допіру поховавши Найстаршого, вони вже ні про що інше й не думали, як про повернення до своїх рідних хатин та про майбутнє полювання.

На ніч загін вийшов з лісу на відкриту рівнину. В цю мить передові воїни-розвідники спинилися.

Вони побачили юнака і двох молоденьких жінок, які сиділи навпочіпки на землі. Поряд з ними лежав якийсь чоловік, уже старий на вигляд, який, здавалося, щойно вмер або вмирав. Троє незнайомих знемагали від утоми і перенесених у дорозі злиднів.

За кількя кроків од старика в калюжі крові валявся труп ведмедя.

Розвідники вигуками попередили тих, що йшли позаду. Воїни разом з вождем швидко оточили нещасних.

Молоді жінки і юнак через силу стали на ноги. Вони поглядами і жестами благали пощадити їх. Юнак звернувся з промовою до вождя. Але ніхто з озерних жителів не міг зрозуміти його слів. У цю хвилину наспів Крек. Ледве слова незнайомого долетіли до його слуху, як він здригнувся і швидко оглянувся на своїх братів. На обличчях Рюга і Геля теж відбилися подив і тривога.

Що ж так схвилювало братів?

З того часу як брати потрапили до озерного селища, вони швидко засвоїли мову його жителів і так звикли до неї, що й між собою розмовляли тільки озерною говіркою. Але мова рідної печери не була забута. Окремі слова вони ще пам'ятали. І тепер вони почули їх з уст незнайомого.

Юнак говорив мовою їхнього рідного племені! В су-

тінках важко було розгледіти обличчя і одяг цих нещасних. Але брати не мали сумніву, що перед ними втікачі з берегів їх рідної ріки.

Вони поділилися своїм здогадом з вождем, і той наказав їм негайно розпитати злощасних мандрівників.

Поки вони розмовляли, воїни розпалили багаття і запропонували чужоземцям воду і їжу. Мандрівники, змучені спрагою, накинулись на воду, але від їжі відмовились.

Спробували також влити хоч кілька крапель цілющої води у стиснуті губи старого, що лежав на землі, але він був уже мертвий.

Крек став розпитувати нещасних, уважно вдивляючись при світлі вогнища в їхні худі, кістляві обличчя, подряпані і вкриті гряззю.

Молоді жінки мовчали, очевидно, зовсім виснажені, говорив тільки юнак.

— Ми прийшли здалека, — так почав він своє оповідання. — Наша батьківщина там, — і він показав рукою на темний ліс, — за цими горами і лісами. Там, у печерах на березі великої ріки, жила наша сім'я. Нас було багато, наші мисливці були вправні, печера була надійним притулком — ми не голодували і легко переносили суворий голод. Та от уже дві чи три зими тому поблизу нас поселилося чуже люте плем'я. Ці розбійники не тільки знищували дичину в сусідніх лісах, а й нападали на наших мисливців. Вони влаштовували засідки коло нашої печери, викрадали й убивали дітей та жінок. Щоночі ми чекали нападу на нашу печеру. Ми не раз давали їм сувору відсіч. Та їх було дуже багато, і перемогти ми їх не могли. Настав час, коли майже всі наші воїни і мис-

ливці загинули в кривавих сутичках з ворогами. Ті, що залишилися живі, вирішили покинути печеру і, взявши дітей та жінок, пішли шукати порятунку в лісах. Але вороги гналися за нами, багатьох убили або захопили в полон. Тільки я, ці дві дівчини і оцей старик урятувалися від переслідування. Ми йшли світ за очі, не спиняючись ні вдень, ні вночі, і наші вороги потроху відстали. Тут тільки ми трошки відпочили. Цей старик взявся вивести нас до берегів прекрасного озера. Але шлях цей був дуже важкий; старик був зовсім слабкий; не раз його охоплював розпач, і старик просив кинути його в лісі.

— Чому ж він вас просив про це? — спитав Крек.

— Йому здавалося, що він тільки заважає нам, він був сліпий.

— Сліпий?

— Так, сліпий. Він нічого не бачив. Він був чужий у нас. Ми зустріли його в лісі під час полювання. Він блукав у лісових хащах, умираючи з голоду. Звідки він — ніхто не знав. Наші вожді підібрали його і дали притулок.

— Прийняли до себе сліпого? Нащо він потрібен? — скрикнув Крек. — Ваші вожді вчинили не дуже розумно.

— Наші вожді думали не так, — відповів юнак. — Вони дали пристановище сліпому, бо він обіцяв, коли йому збережуть життя, віддячити за таку ласку. Він обіцяв показати шлях до невідомої прекрасної країни, де тепло і багато дичини, багато смачних плодів і коріння. Там, казав він, живеться легко й вільно, і люди влаштовують собі житла на воді.

«Так цей сліпий бачив наше озеро!» — подумав здивований Крек.

— Сліпий воїн жив і харчувався в нас, чекаючи, коли наші найстаріші наважаться, нарешті, переселитися до іншої країни. Але вони дуже довго збирались... «Сліпий багато знає і допомагає нам своїми порадами», казав найстарший з наших вождів. І, справді, чужоземець знав і вчив нас багато чого корисного.

— Виходить, він зумів стати вам у пригоді, і ви правильно зробили, залишивши йому життя і давши притулок у себе, — сказав Крек.

Крек, як і всі первісні люди, вважав, що калік, знесилених від хвороби або від старості — всіх, хто став важким тягарем для інших, — треба виганяти, прирікаючи на загибель.

Це був такий самий обов'язок, як допомога товаришеві на полюванні або відважна смерть у бою при захисті рідного вогнища.

Молодий чужоземець помовчав хвилинку і знову почав своє оповідання:

— Ми не покинули сліпого, і я годував його тим, що здобував на полюванні. Він був добрий радник і досвідчений поводитир. Ми розповідали йому про те, що бачили і зустрічали на своїй путі, — про небо і землю, про дерева й рослини, словом, про все. А він указував нам, у який бік іти. Путь була довга і важка. Сліпий слабшав з кожним днем. Він боявся, що вмре раніше, ніж доведе нас до чудесної країни. Він заговорив про народ, з яким ми повинні зустрітися.

«Вони, напевно, дадуть вам притулок, бо ви прийдете до них прохачами, а не ворогами, — сказав він і потім додав: — Колись і я таємно блукав по їхніх володіннях; я був не сам, і очі мої ще бачили сонячне світло. Багато

днів я стежив за цими людьми. Вони мирно ловили рибу на берегах озера, плавали по воді на деревних стовбурах, майстерно видовбаних зсередини. Ми хотіли оволодіти їхніми прекрасними хатинами, чудовою зброєю, розкішними човнами. Тоді ми могли б спокійно спати і завжди мати багату їжу. Ми кілька разів пробували перемогти їх. Та всі наші спроби були марні. Ці щасливі люди вміли постояти за себе. Нарешті ми вирішили захопити їх зненацька і напали вночі на сонне селище. Але й тут нам не було удачі. Багато наших воїнів загинуло в бою. Деякі з них пробували врятуватися, кинувшись у темні води озера...»

— Але навздогін ринулись переможці, — підхопив Крек, захоплено перебивши молодого чужоземця. — Поводир повинен був і це розповісти вам, — додав він з усмішкою торжества. — Тільки він один з утікачів залишився живий. Як він урятувався, я не знаю, але йому під час сутички наш воїн виколов очі!

— Вождь, ти правий! — скрикнув юнак. — Я бачу, що потрапив до тих самих людей, про які мені говорив старик. Ви саме з того племені, на яке він колись робив наскоки. Вождь! — продовжував юнак твердим голосом, простягаючи руки. — Роби зі мною, що хочеш, та зглянься на цих нещасних жінок! Я ваш полонений, але вашого ворога вже немає живого. Сліпий і знесилений, він умер як хоробрий воїн у сутичці з ведмедем, що напав на нього, поки ми ходили шукати води. Він був хоробрий воїн, а звали його «Безоким». Я син вождя, і мене звать Ожо.

Крек і його брати скрикнули від здивовання.

— Ожо!.. — повторили разом три брати. — Ожо!..

— Так, Ожо.

— Це він!.. Це брат!.. — прошепотіли Гель і Рюг, стискуючи руки Крека і тремтячи від радісного хвилювання.

— Я теж так думаю, — пробурмотів Крек, — але, — додав він, вірний своїй обережності, — може це ворог, і його тільки звуть іменем нашого брата Ожо.

І, звертаючись до чужоземця, Крек голосно спитав:

— Хто ці жінки?

— Ці жінки — мої сестри, дочки вождя.

— Їх звать?

— Маб і Он.

Ледве ці слова злетіли з уст незнайомого, як його обняли чийсь дужі руки, і він почув привітні вигуки:

— Ожо! Ожо! — кричав безмежно радий Крек. — Хіба ти не пізнаєш мене, і Геля, і Рюга?

Не варт описувати подиву Ожо при цих словах, це зрозуміло і так.

Маб і Он здавалось, що вони бачать уві сні, ніби маленький Крек перетворився на прекрасного молодого воїна.

Потім Крек підійшов до вождя, який приліг біля вогнища, поки брати розмовляли з молодим незнайомцем. Крек розповів йому, з ким вони зустрілись, і шанобливо просив його помилувати Ожо і сестер.

— Їх привів сюди наш ворог, але тепер він мертвий. Ожо — спритний, обережний і чесний юнак. Він щиро служитиме племені, яке прийме його до себе. Я відповідаю за нього, — сказав Крек.

— Коли так, Крек, я повинен подякувати тобі, — сказав вождь, — ти даруєш нашому племені нового ко-

рисного члена. Хай буде по-твоєму. Завтра я покажу нашим молодого воїна.

Ніч проминула спокійно. Воїни міцно спали, але Крек, Гель-рибалка і Рюг вухатий, сидючи коло багаття, навперобій розповідали Ожо і сестрам, як вони живуть у селищі на озері. А Ожо ще раз повторив своє оповідання про останні роки життя в печері і про загибель їхньої сім'ї.

— Ще задовго до битви, яка стала згубною для нашої сім'ї, — так закінчив Ожо свою сумну повість, — найстарші простили тобі, Крек, смерть вогню і жалкували, що ти пішов...

Наступав світанок. Вождь прокинувся і наказав негайно рушати в путь. Через кілька годин діти печери підійшли до берегів прекрасного озера. Роки тяжких мандрів і гіркої розлуки скінчилися для них назавжди.

ЗМІСТ

	Стор.
Розділ I. На березі ріки	3
Розділ II. Один із днів первісного часу . .	9
Розділ III. Одвічний ворог	17
Розділ IV. Обов'язок і голод	25
Розділ V. Вогонь погас	31
Розділ VI. Засудження	39
Розділ VII. Вигнанець	50
Розділ VIII. У невідомий світ	58
Розділ IX. Озерні жителі	67
Розділ X. Сліпий поводитир	86

ДЛЯ МОЛОДШОГО ВІКУ

Переклад з російської

д'ЭРВИЛЬИ
Приключения доисторического мальчика
(На украинском языке)

Редактор *В. Гутянський*
Художній редактор *І. Плещинський*
Техредактор *З. Вортман*
Коректор *З. Супрун*

БФ 02256. Здано на виробництво 22/IV-1948 р. Підписано до друку 8/VII-1948 р. Зам. № 572. Тираж 26000. 6 друк. арк. 4 обліково-видавн. арк. В 1 арк. 26000 зн. Формат паперу 60x84¹/₁₆. Ціна 2 крб.

Республіканська друко-хромолітографія „Атлас“, Львів, Зелена, 20.

2 крб.

для переписки п. 40 к.